

De welsprekendheid van P.J. Oud

Een analyse van het verband tussen de welsprekendheid en het gezag van P.J. Oud
tussen 1948 en 1963

Jeroen den Breejen
31 juli 2017
prof. dr. H. te Velde
jeroendenbreejen@hotmail.com

Inhoudsopgave

INLEIDING	3
HISTORIOGRAFIE	5
DE LOOPBAAN VAN OUD	7
DE BENJAMIN VAN DE TWEDE KAMER	7
VAN MINISTER TOT BURGEMEESTER	10
OUD NA DE TWEDE WERELDOORLOG	12
<i>Partij van de Arbeid</i>	12
<i>Volkspartij voor Vrijheid en Democratie</i>	14
DE POLITICUS OUD	17
HET GEZAG VAN OUD IN DE TWEDE KAMER	18
DE CARRIÈRE VAN OUD	18
DE BOEKEN VAN OUD	20
<i>Staatsrecht</i>	21
<i>Parlementaire geschiedenis</i>	22
DE WELSPREKENDHEID VAN OUD	24
HISTORISCHE CONTEXT	24
EEN ANALYSE VAN DE SPEECH	29
AUTEURS OVER DE WELSPREKENDHEID VAN OUD	36
CONCLUSIE	40
PRIMAIRE BRONNEN	41
LITERATUUR	41
BIJLAGE 1	43

Inleiding

Pieter Jacobus Oud heeft een belangrijke rol gespeeld binnen onze vaderlandse politiek. Tweede Kamerlid, Minister van Financiën, burgemeester van Rotterdam, minister van staat en medeoprichter van twee van de belangrijkste politieke partijen in Nederland. Van de bezuinigingen in de jaren '30 van de twintigste eeuw om Nederland te laten herstellen van de financiële crisis tot de wederopbouw van Rotterdam na de Tweede Wereldoorlog, de invloed van Oud is tot op de dag van vandaag te merken. Het is daarom niet minder dan opvallend te noemen dat de naam Oud niet direct bij iedereen een reactie zal oproepen. Afgezien van een paar straatnamen, zoals bijvoorbeeld de burgemeester Oudlaan in Rotterdam, is Oud steeds meer in de parlementaire geschiedenis verdwenen en wordt hij alleen nog vermeld in de werken over de parlementaire geschiedenis.

Maar uit deze parlementaire geschiedenis blijkt ook dat er nog tegenstrijdigheden zijn in de visie op Oud. Zo wordt in de bronnen uit zijn eigen tijd, en vooral ter ere van zijn prestaties, geschreven over de welsprekendheid van Oud.¹ Ook in meer onafhankelijke bronnen uit die tijd, zoals het werk van de parlementaire journalist Abspoel wordt Oud, ondanks zijn wat schrille stemgeluid, geroemd om zijn welsprekendheid.² In hedendaagse bronnen wordt Oud daarentegen vooral beschreven als een inhoudelijk sterke spreker en komt het ontbreken van “retorisch vuurwerk” regelmatig naar voren.³ Nog opvallender is misschien zelfs dat Oud bevestigde dat hij zelf ook niet veel moest hebben van “oratorisch vuurwerk” in de Tweede Kamer, zoals hij schreef in zijn werk *Het Jongste Verleden*.⁴

Over een ander punt daarentegen zijn veel auteurs, zowel vroeger als nu, het eens. Oud had gezag in de Tweede Kamer, hij functioneerde als het geweten van de Tweede

¹ Korthals, H.A., *Liberale gedachten* (Rotterdam/'s Gravenhage 1962), en Vonhoff, H.J.L., *Bewegend verleden. Een biografische visie op prof. Mr. P.J. Oud* (Alphen a/d Rijn 1969), en Nieuwenhuis, J., *Mr. P.J. Oud, gezien door zijn tijdgenoten* (Rotterdam 1951).

² Abspoel, A.W., *Van Binnen- en Buitenhof* (1956).

³ Kessel, A. van, 'Bekritiseerd instituut in een verzuilde context de Tweede Kamer tussen pacificatie en wereldoorlog' in: Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 361.

⁴ Velde, H. te, 'Staten-Generaal een parlement de welsprekendheid van de Tweede Kamer' in: Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 179-180.

Kamer.⁵ Dit kwam mede door de werken die hij schreef in het interbellum over de parlementaire geschiedenis en het staatsrecht. Door deze werken gold hij na het interbellum als autoriteit op dit gebied wat zijn status, en dus gezag, vergrootte.⁶

Doordat er wordt geschreven over zowel het gezag van Oud als zijn welsprekendheid, ontstaat er twijfel naar aanleiding van de bronnen. Was Oud welsprekend of hadden mensen alleen dit beeld van hem door zijn gezag in de Tweede Kamer. Hier komt dan ook de volgende hoofdvraag voor deze thesis uit voort: *Kan Oud tussen 1948 en 1963 gezien worden als een welsprekend lid van de Tweede Kamer?* Deze periode is hier bewust gekozen doordat hij in die tijd de fractievoorzitter was van de VVD.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn er een aantal deelvragen gevormd om deze te beantwoorden. Allereerst, hoe had Oud zich in de politiek ontwikkeld? Als antwoord op deze vraag zal een biografische schets van Oud zelf gegeven worden, ook van voor 1948, om te begrijpen waar Oud vandaan kwam en de invloed van zijn werken te bekijken. Daarna zal gekeken worden naar het gezag van Oud in de periode 1948-1963. Beschikte hij over gezag in de Tweede Kamer in de gekozen periode, wat kreeg hij ermee voor elkaar en hoe werd dit gezag in de Tweede Kamer ervaren? Het onderzoek naar zijn gezag is belangrijk om erachter te komen of men naar hem luisterde omdat hij goed sprak of omdat hij veel gezag had in de Kamer. Daarnaast vervult het gezag een belangrijke rol bij het onderzoek naar het ethos van Oud. Wat leidt tot de laatste vraag waarnaar gekeken zal worden: Kan Oud gezien worden als een welsprekend politicus? Hier zal gekeken worden naar wat de andere historische werken over zijn welsprekendheid zeggen, maar ook naar een van zijn belangrijkste toespraken en de reacties hierop om erachter te komen of we kunnen spreken van welsprekendheid. Belangrijk hierbij is dat er gekeken wordt naar wat toen werd gezien als welsprekendheid, niet naar wat wij nu als welsprekendheid zouden zien, en hoe men in die tijd keek naar zijn toespraken.⁷ Na

⁵ Abspoel, A.W., 'Politiek portret van een groot parlementariër' in: Korthals, H.A., *Liberalen gedachten* (Rotterdam/'s Gravenhage 1962) 27 en Kessel, A. van, 'Bekritiseerd instituut in een verzuilde context de Tweede Kamer tussen pacificatie en wereldoorlog' in: Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 363 en Velde, H. te, 'De Partij van Oud en Wiegel' in: Schie, P. van en G. Voerman, *Zestig jaar VVD* (Amsterdam 2008) 31.

⁶ Kessel, A. van, 'Bekritiseerd instituut in een verzuilde context de Tweede Kamer tussen pacificatie en wereldoorlog' in: Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 363.

⁷ Braet, A., *Retorische kritiek, Hoe beoordeel je overtuigingskracht* (Leiden 2007) 158.

het beantwoorden van deze vragen zal er een beeld ontstaan van Oud waardoor de vraag of hij welsprekend was en of deze welsprekendheid als onderdeel van zijn gezag gezien moet worden, beantwoord kan worden. Hierdoor is het mogelijk om een nieuwe visie te geven op het leven en de invloed van P.J. Oud.

Historiografie

Zoals eerder gesteld is er weinig geschreven over P.J. Oud en al helemaal weinig over zijn retoriek. Hiervoor zijn er maar enkele bronnen beschikbaar. Een van de belangrijkste werken over het leven van Oud is *Bewegend Verleden* van Vonhoff. Deze biografie beschrijft in groot detail de levensloop van Oud van het begin van zijn carrière als notaris tot het einde als minister van staat. Daarnaast zijn er ook nog boeken als *De liberale opmars* van Vermeulen, hoewel deze niet specifiek over Oud gaan, behandelen ze wel het liberalisme in Nederland, waar Oud een belangrijke rol in heeft gespeeld.

Naast deze werken over Oud is er nog een categorie aan werken die Oud behandelen. Dit zijn de boeken die gaan over de politiek uit die tijd. Dit zijn bijvoorbeeld boeken uit de tijd van Oud zelf zoals *Van Binnen- en Buitenhof* van Abspoel, een boek van een parlementair journalist over het Binnenhof. Of meer recente werken die een historisch overzicht geven van de geschiedenis van de Nederlandse politiek zoals *In dit huis* van Aerts en Van Baalen, die de geschiedenis van de Tweede Kamer van de afgelopen twee eeuwen behandelt.

Maar meer werken spelen een belangrijke rol in de historiografie van Oud. Zo zijn er bijvoorbeeld ook de liberale boeken, zoals *60 jaar VVD* door Van Schie die Oud behandelt. Of bijvoorbeeld boeken over de invloed van een bepaalde generatie, zoals *De eindeloze jaren zestig* van Righart.

Een laatste en bijzondere categorie aan boeken die de aandacht verdient zijn de boeken van Oud zelf. Vooral gedurende het interbellum heeft Oud een aantal zeer belangrijke werken gepubliceerd op het gebied van het staatsrecht en de parlementaire geschiedenis. De laatste hiervan, een zesdelige serie genaamd *Het Jongste Verleden*, biedt een visie op de Nederlandse parlementaire geschiedenis tussen 1918 en 1940. Hoewel dit afstandelijk geschreven is en in dat opzicht dus niet direct een indicatie geeft op hoe Oud dacht over de zaken die toen gebeurden, blijft het een belangrijk en interessant werk voor alle studies over Oud. Daarnaast geeft deze serie wel voorzichtige aanwijzingen van hoe er in die tijd werd

gedacht over de welsprekendheid, wat relevant kan zijn voor deze thesis. Ook geeft deze serie een uniek beeld in de gedachtewereld en een idee van hoe Oud dacht over de dingen die speelden in zijn tijd.

Zoals hierboven duidelijk wordt zijn er maar een klein aantal werken over Oud zelf geschreven. Het merendeel van de informatie over Oud komt uit korte verwijzingen uit verschillende werken. Deze werken verwijzen allemaal terug naar dezelfde originele bronnen, dit betekend dus dat er nooit goed onderzoek is gedaan naar de welsprekendheid van Oud. Deze thesis zal proberen hier een nieuw inzicht in te bieden.

De loopbaan van Oud

Oud vervulde een belangrijke rol binnen de Nederlandse politiek. Om te kunnen kijken naar de welsprekendheid van Oud in de Tweede Kamer is het daarom belangrijk om eerst te kijken naar de loopbaan van Oud. In dit hoofdstuk zal het werk van Vonhoff over het leven van Oud centraal staan. Aangezien het werk van Vonhoff het meest complete beeld geeft van zijn loopbaan en hierover weinig discussie bestaat, zal er dan ook het meest naar zijn werk gerefereerd worden.

De benjamin van de Tweede Kamer

De carrière van Oud begon al op vroege leeftijd. Na een studie notarieel recht trad hij al snel toe tot de Vrijzinnige Democratische Bond, de VDB. Hier ontplooidde hij zich al snel tot een gewaardeerd lid van de partij en een goed propagandist.⁸ Dit viel ook de belangrijke personen binnen de partij op en Oud werd dan ook al snel gevraagd een wetsontwerp op te stellen voor Financiën.⁹ Hieruit volgde al snel een positie binnen het hoofdbestuur van de partij. Het mag duidelijk zijn dat de carrière van Oud een stormachtige ontwikkeling kende, wat te verklaren is door een aantal kwaliteiten.

Een van de kwaliteiten van Oud waren zijn speeches. Hoewel de bronnen het erover eens zijn dat Oud geen indrukwekkend stemgeluid bezat of de gave bezat tot emotioneel overtuigende redes, spreken de bronnen wel van speeches van een grote overtuigingskracht.¹⁰

Een tweede kwaliteit die bijdroeg aan de snelle ontwikkeling van zijn carrière was dat de toenmalig leider van de VDB, Marchant, onder de indruk was van Oud. Marchant zag een toekomst voor Oud in de Tweede Kamer door zijn grote kennis en goed functioneren in het propaganda-apparaat van de partij.

⁸ Vonhoff, H.J.L., *Bewegend verleden. Een biografische visie op prof. Mr. P.J. Oud* (Alphen a/d Rijn 1969) 11.

⁹ Idem 14.

¹⁰ Vermeulen, A., *De liberale opmars* (Amsterdam 2013) 23 en Abspoel, A.W., 'politiek portret van een groot parlementariër' in: Korthals, H.A., *Liberale gedachten* (Rotterdam/ 's Gravenhage 1962) 28.

Dit alles hielp eraan mee dat Oud in 1917, enkele maanden na het behalen van zijn doctoraalexamen in het recht, als benjamin, het jongste lid, op dertigjarige leeftijd toetrad tot de Tweede Kamer.¹¹ De positie van vertrouweling van Marchant, de fractievoorzitter, zorgde ervoor dat Oud al snel de onofficiële plaatsvervangend fractievoorzitter werd. Toch kende de carrière van Oud ook al snel een dieptepunt, namelijk de crisis binnen de VDB in 1922.¹² Deze crisis vormde zich rond de kandidaatsstelling voor de Tweede Kamer. Doordat Aletta Jacobs haar plek was misgelopen in 1918, wilde de partij een nieuw systeem voor de kandidaatsstelling van de leden creëren. Het doel hiervan was een meer evenwichtige samenstelling in de Tweede Kamer te krijgen.¹³ Een voorstel voor dit nieuwe systeem dat werd geschreven door prof. Kohnstamm had als gevolg dat Oud zowel het kiesgebied Middelburg als Den Helder kreeg. Hierdoor zou hij een sterke positie op de lijst zou krijgen, wat tegen de zin van een aantal andere, oudere partijleden was. Ondanks het feit dat dit voorstel gesteund werd door Marchant, zou het zorgen voor een interne strijd binnen de VDB.¹⁴ Andere leden van de kleine Kamerfractie, bestaande uit 5 leden, waren bang hun zetel te verliezen. Dit door de oprichting van andere liberale partijen als de vrijheidsbond en het verlies aan zetels in Amsterdam door een vervroegde verkiezing.¹⁵ Deze strijd werd uiteindelijk gewonnen door Oud. Zijn voornaamste tegenstander Teenstra zou de partij daarna verlaten. Oud zou binnen de VDB nooit helemaal van de reputatie afkomen dat hij dit zorgvuldig georkestreerd had om een sterkere positie binnen de VDB te krijgen. Prof. Kohnstamm stond namelijk bekend als een vertrouweling van Oud. Oud had er dus voor kunnen zorgen dat hij een sterke positie op de lijst kreeg. Het winnen van de interne strijd met de partijleden die zich hier niet in konden vinden zorgde ervoor dat de sterke positie van Oud binnen de partij bevestigd werd. Dit is wellicht ook begrijpelijk. Oud zou zijn hele carrière, en vooral na de Tweede Wereldoorlog, bekend staan als een intelligente en tactisch bekwame politicus.

Na dit congres zou Oud zich verder gaan inzetten in de Tweede Kamer voor de VDB. Hierbij zijn nog twee momenten te noemen die zeker in het licht van zijn latere opvattingen

¹¹ Vonhoff, *Bewegend Verleden*, 22.

¹² Idem 30.

¹³ Idem 29.

¹⁴ Idem 30-32.

¹⁵ Oud, P.J., Oud, P.J., *Het jongste verleden II parlementaire geschiedenis van Nederland 1918-1940* (Assen 1948) 11.

opvallend te noemen zijn. Allereerst zocht Oud vooral de linkerkant op in de discussies in de Tweede Kamer. Oud deed dit door vooral de confrontatie met de rechterzijde van de Nederlandse politiek te zoeken met name de confessionele conservatieven.¹⁶ Dit terwijl Oud later met de VVD weer de rechterzijde van de politiek opzocht om zoveel mogelijk tegenstelling met de Partij van de Arbeid te creëren.¹⁷ Op deze manier zorgde hij ervoor dat de VDB bewust weg kon blijven van de rechterkant van de politiek waar de Vrijheidsbond actief was, de andere liberale partij in de Tweede Kamer. Deze keuze is waarschijnlijk wederom te verklaren door het tactisch inzicht van Oud. Oud had als vertrouweling van Marchant veel invloed op de koers van de partij en kon deze dus bijsturen. Daarnaast is dit verschil wellicht ook te wijten aan een verschil van interpretatie rond de term rechts en links. Rechts stond voor de oorlog vooral voor de plek van de confessionele partijen in het politieke spectrum, na de oorlog zou dit veranderen. Na de Tweede Wereldoorlog zou rechts staan voor een beleid gericht op strakke overheidsfinanciën, een kleine overheid en een strak sociaaleconomisch beleid. Een tweede moment komt uit 1924. Oud steunde toen een punt van de VDB van nationale ontwapening. Er werd verwacht dat door internationaal overleg een verdediging niet meer nodig zou zijn.¹⁸ Dit is om twee redenen opvallend te noemen. Allereerst doordat de Tweede Wereldoorlog nog plaats moest vinden. Maar ook omdat de positie van Oud en daarmee de VVD in de jaren '50 zou veranderen en meenden dat Indonesië militair verdedigd moest worden.¹⁹ Naast het feit dat dergelijke meningen over de jaren heen kunnen veranderen, geeft het wel blijk van een politiek strategisch inzicht om de partij op de juiste manier binnen de op dat moment meer pacifistische politiek te plaatsen en dus wederom tegenover de conservatieve confessionelen te plaatsen.

De ontwikkeling van Oud in zijn eerste jaren in de Kamer kan als stormachtig gekenmerkt worden, maar is nog maar het begin van een lange carrière.

¹⁶ Vonhoff, *Bewegend verleden*, 40-42.

¹⁷ Velde, H. te, 'De Partij van Oud en Wiegel' in: Schie, P. van en G. Voerman, *Zestig jaar VVD* (Amsterdam 2008) 32.

¹⁸ Vonhoff, *Bewegend verleden*, 42.

¹⁹ Vermeulen, *Liberale opmars*, 22.

Van minister tot burgemeester

Oud behoorde aan het begin van de jaren '30 tot de toonaangevende politici.²⁰ Zozeer zelfs, dat wanneer Colijn een kabinet ging vormen hij Oud erbij wilde hebben als minister van Financiën. Dit zorgde er dan ook voor dat na veertien jaar een rechts kabinet gehad te hebben, Nederland door de toetreding van de VDB een kabinet kreeg dat meer naar links gericht was.²¹ Colijn meende dat het nodig was om een “linkse” minister van Financiën te hebben door de zware financiële maatregelen die er zouden komen.²² Deze zouden beter te verdedigen zijn als ze kwamen van iemand van een linkse partij. Hierbij moet opgemerkt worden dat de VDB, als niet confessionele partij, in die tijd als een linkse partij gezien werd. Opvallend bij de formatie zijn ook de vele ministerposten bij de VDB. Dit kwam door Oud. Aangezien hij niet de fractievoorzitter was, maar Colijn hem wel binnen het kabinet wilde hebben, was het nodig om de VDB twee posten te geven. Mede omdat Marchant het nooit zou toestaan dat Oud als enige tot het kabinet zou toetreden.²³ Het was niet vreemd dat Oud deze functie kreeg zonder financiële achtergrond. In die tijd was de minister van Financiën veel meer een politieke post dan een specialistische post, er was niet de kennis voor nodig die er vandaag de dag voor nodig is.²⁴ Dit zorgde ervoor dat Oud, alleen op basis van zijn statuut, minister van Financiën kon worden.

Ondanks de maatregelen die Oud zou treffen als minister bleek er vanuit de samenleving een grote waardering voor zijn ministerschap.²⁵ Toch zijn er binnen het ministerschap van Oud twee opvallende momenten te noemen. Allereerst zou hij een streng financieel beleid voeren. Dit stond haaks op het linksere gedachtengoed dat de VDB uitdroeg en dus ook bij andere linkse partijen als de SDAP tegenzin opriep. Dit zou hem ook nog lang verweten worden. Het rechtse beleid bestond uit besparingen op het overheidsbeleid, maar ook uit het relatief lang behouden van de gouden standaard. Andere Europese landen hadden deze door de crisis al eerder laten vallen, maar Nederland onder leiding van Colijn hield hier

²⁰ Abspoel, *Van Binnen- en Buitenhof*, 27.

²¹ Vonhoff, *Bewegend verleden*, 48.

²² Ibidem.

²³ Idem 50.

²⁴ Idem 53.

²⁵ Vonhoff, *Bewegend verleden*, 56.

langer aan vast. Een ander opvallend punt is dat Oud de eerste minister van Financiën zou zijn die zich via radiotoespraken direct tot het volk richtte.²⁶ Dit laat zien dat Oud er ook niet voor terugschrok om de zware maatregelen die hij trof aan het volk uit te leggen.

Gedurende zijn ministerschap bouwde Oud een warme vriendschapsband op met Colijn. Tot lang na zijn ministerschap zou Colijn Oud roemen en hem een nationaal figuur noemen.²⁷ Ook zou Oud tijdens zijn ambtsperiode als burgemeester een portret van Colijn op zijn werkkamer hebben.

Bij de verkiezingen van 1937 volgde Oud Marchant op als lijsttrekker van de VDB en bereidde hij zich na het mislopen van het kabinet ook voor op een actieve oppositierol.²⁸ Toch zou het anders lopen. Oud werd namelijk tegen alle verwachtingen in burgemeester van Rotterdam.²⁹ Dit was verrassend omdat de sociaaldemocraten altijd een grote vertegenwoordiging hadden in de Rotterdamse raad. Zij waren dan ook verontwaardigd dat zij de burgemeester niet mochten leveren. Toch was menigeen het erover eens dat de stad met Oud een waardige burgemeester had gekregen. Oud excelleerde ook in deze rol en kreeg al snel de functie van voorzitter van de vereniging van Nederlandse gemeenten aangeboden.³⁰ De Tweede Wereldoorlog zorgde er echter voor dat het eerste deel van zijn burgemeesterschap maar kort duurde. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Oud in het eerste halfjaar nog burgemeester. In deze periode probeerde hij zo goed mogelijk de tussenweg te zoeken tussen meewerken met de Duitsers en zorgen voor de Rotterdamse bevolking, maar hij zou al snel vervangen worden.

Dit betekende echter geenszins dat hij zich niet meer met de politiek bezighield. De Tweede Wereldoorlog zou een van zijn productiefste periodes worden als auteur.³¹ In deze periode zou hij de werken schrijven die hem later in de Tweede Kamer gezag zouden geven. Dit zijn bijvoorbeeld het werk over de parlementaire geschiedenis: *Het Jongste Verleden* en het werk over het staatsrecht: *Het constitutioneel recht van het Koninkrijk der Nederlanden*. Daarnaast zou hij ook in Rotterdam actief blijven door verschillende belangengroepen te

²⁶ Vonhoff, *Bewegend verleden*, 55-62.

²⁷ Idem 79.

²⁸ Idem 73-76.

²⁹ Idem 81.

³⁰ Idem 86.

³¹ Simons, D., 'Oud als schrijver over staatsrecht en staatkunde' in: Korthals, H.A., *Liberalen gedachten* (Rotterdam/ 's Gravenhage 1962) 32.

blijven ontmoeten en ook belangrijke personen als K.P. van der Mandele, met wie hij later een grote rol zou spelen bij de wederopbouw van Rotterdam.³² De band die hij zo opbouwde met de Rotterdammers werd beloofd op het moment dat de Duitsers vertrokken en Oud weer door de Rotterdamse bevolking werd binnengehaald op het stadhuis.³³

Na de oorlog zou Oud nog lang belangrijk zijn als burgemeester. Zo zorgde hij voor een goede band tussen Rotterdam en Den Haag en streed hij voor de gemeentelijke autonomie.³⁴ Hij zou uiteindelijk zelfs Rotterdam mogen vertegenwoordigen als voorzitter van de *Internationale des Villes et Pouvoirs Locaux*.³⁵ Wanneer hij uiteindelijk in 1952, hij is dan 65, met pensioen gaat als burgemeester van Rotterdam noemt hij zijn burgemeesterschap het mooiste wat hij heeft gedaan, mooier zelfs dan het ministerschap.³⁶

Oud na de Tweede Wereldoorlog

De carrière van Oud in de Tweede Kamer na de Tweede Wereldoorlog valt in twee delen uiteen, zijn tijd bij de Partij van de Arbeid, de opvolger van de SDAP, en zijn tijd bij de VVD.

Partij van de Arbeid

Na de Tweede Wereldoorlog keerde de VDB ook weer terug. Hier speelt Oud al snel weer een belangrijke rol. Toch moest hij ook rekening houden met Joekes, die in de laatste jaren voor de Tweede Wereldoorlog de leidende rol binnen de VDB van Oud had overgenomen. Hij vertegenwoordigde binnen de VDB de linkervleugel van de partij, waar Oud de rechtervleugel vertegenwoordigde.³⁷ Na de Tweede Wereldoorlog was er ook al snel sprake van een fusie tussen de SDAP en de VDB. Deze fusie was een direct gevolg van de Tweede Wereldoorlog. Tijdens de oorlog zaten veel van de politieke leiders in gevangenschap in St. Michielsgestel, waaronder ook korte tijd Oud.³⁸ Hier werd ook veel gesproken over de Nederlandse maatschappij na de oorlog en hoe deze een sterk sociale inslag moest hebben met veel

³² Vonhoff, *Bewegend Verleden*, 82.

³³ Idem 93.

³⁴ Idem 102 en 128-129 en Abspoel, A.W., 'Politiek portret van een groot parlementariër' in: Korthals, H.A., *Liberale gedachten* (Rotterdam/ 's Gravenhage 1962) 22.

³⁵ Idem 114.

³⁶ Idem 128.

³⁷ Koole, *Politieke partijen*, 287.

³⁸ Wessels, M., *De liberalen schets van een politieke stroming* (Den Haag 1981) 25.

invloed vanuit de overheid. Oud sloot zich hierbij aan door zijn streven om te proberen de zuilenstructuur te doorbreken.³⁹ Het samengaan met de SDAP werd duidelijk gesteund door de linkervleugel van de VDB en het is dus maar de vraag of het samengaan van de VDB met de SDAP was gebeurd als Oud de leiding had gehad binnen de VDB. Oud promoveerde ook een meer federatief samenwerken van de partijen dan een daadwerkelijk samengaan, dit bijvoorbeeld door de Nederlandse Volksbeweging, het samenwerkingsverband van politieke partijen die ontstond door St. Michielsgestel.⁴⁰ Hier was in de Tweede Wereldoorlog door vastgezette Kamerleden besloten tot een intensief samenwerken na de oorlog. Oud kon een samengaan daarentegen niet voorkomen en ging dus mee in de nieuw op te richten partij, de Partij van de Arbeid.

Er bleef verzet van Oud binnen de nieuwe partij. Zo was deze volgens hem te socialistisch, een goede samenwerking was alleen mogelijk wanneer er werd afgezien van een algehele socialisering.⁴¹ Ook bij de SDAP bestonden er twijfels over de toetreding van Oud. Zo had Drees zijn twijfels over de samenwerking en waren veel SDAP'ers nog niet het strenge financiële beleid van Oud van voor de oorlog vergeten. De toetreding van Oud tot de partij kan, ondanks alle twijfels van beide kanten, wellicht gezocht worden in het feit dat Oud nog steeds burgemeester van Rotterdam was en zich meer bezighield met de wederopbouw van de stad.

De twijfels van Oud en enkele andere VDB'ers bleven toenemen, zeker toen ook de Internationale werd gezongen en de rode vlag wapperde. Daarnaast ontstond er onenigheid over de nominatie van Oud voor de Eerste Kamer.⁴² Oud werd hiervoor op basis van zijn verleden als minister, waar hij verantwoordelijk was voor het financiële beleid van kabinet Colijn, geweigerd binnen de partij. Hieruit bleek dat hij de verkeerde keuze had gemaakt met de toetreding tot de PvdA.⁴³ Ondanks het verlangen van Oud naar een oude middenpartij als de VDB, bleef hij bij de PvdA. Toch bleef de onvrede toenemen. De PvdA bewoog zich steeds dichter naar de sociaaldemocratie en Oud begon ingezonden stukken te schrijven om zijn

³⁹ Wessels, *De liberalen*, 27.

⁴⁰ Abspoel, 'Politiek portret van een groot parlementariër' in: Korthals, H.A., *Liberale gedachten* (Rotterdam/ 's Gravenhage 1962) 17 en Wessels, *De liberalen*, 27.

⁴¹ Vonhoff, *Bewegend Verleden* 98.

⁴² Idem 100.

⁴³ Velde, H. te, 'De Partij van Oud en Wiegel' in: Schie, P. van en G. Voerman, *Zestig jaar VVD* (Amsterdam 2008) 32.

ongenoegen te uitten.⁴⁴ Uiteindelijk leidde de onvrede tot een breuk en verliet Oud de PvdA in 1947.

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

Na het verlaten van de PvdA was Oud echter nog niet klaar met de politiek. Het zou niet lang duren tot er onderhandelingen gevoerd zouden worden over de oprichting van een nieuwe partij.

Vlak na de oorlog was er al de Partij van de Vrijheid opgericht. Hier was Stikker de leider van geworden. Dit is opvallend, omdat Stikker uit het bedrijfsleven kwam. Hij kwam dus echt op de oude manier de politiek in, hij werd gevraagd en zag het als zijn plicht. Dit zorgde ervoor dat Stikker ook niet echt een politicus was. Tegelijkertijd zat Oud zonder partij en schreef in kranten over zijn visie voor Nederland. Het was op deze manier dat Oud en Stikker nader tot elkaar konden komen. Stikker zag in Oud iemand met wie hij samen de versnipperde liberalen in Nederland kon verenigen.⁴⁵ Oud richtte snel een commissie op met enkele andere oud VDB leden en onderhandelde met de PvdV en de LSP, een andere kleine Tweede Kamerpartij, over een samengaan. Hieruit blijkt ook weer het sterke tactische inzicht van Oud. Hoewel hij zich bij de partij wilde voegen met enkele andere leden, had hij de overhand in de onderhandelingen.⁴⁶ Stikker stond dit toe omdat Oud een sterker politicus was, maar ook omdat de PvdV zich niet had ontwikkeld zoals hij had gehoopt.⁴⁷ Dit zou het begin vormen van een periode van vijftien jaar waarin Oud de VVD zou domineren.⁴⁸ Hiermee wordt bedoeld dat hij niet alleen de leiding had binnen de partij, maar ook in staat was zijn mening te laten gelden. Hij was voorzitter van zowel de partij, als de Tweede Kamerfractie en schreef veelal eigenhandig het partijprogramma, waar geen wijzigingen op kwamen die hij niet wilde.⁴⁹ Hij gaf de partij zijn plaats in het politieke spectrum en in dat opzicht is de partij zonder Oud niet voor te stellen.⁵⁰ Het sterke antisocialistische karakter van de VVD, dat zich

⁴⁴ Vonhoff, *Bewegend Verleden*, 103-105.

⁴⁵ Vermeulen, *Liberale opmars*, 10-11.

⁴⁶ Vonhoff, *Bewegend verleden*, 108.

⁴⁷ Koole, *Politieke partijen*, 292.

⁴⁸ Idem 293.

⁴⁹ Idem 294-295 en Vonhoff, *Bewegend verleden*, 108.

⁵⁰ Velde, H. te, 'De Partij van Oud en Wiegel' in: Schie, P. van en G. Voerman, *Zestig jaar VVD* (Amsterdam 2008) 29.

nog voortzette onder Wiegel en waarschijnlijk heeft gezorgd voor de grote successen in de beginperiode van de VVD, is ook aan Oud te danken.⁵¹

De ontwikkeling van de VVD binnen die eerste vijftien jaar kent vele bijzondere momenten. Hier zullen de twee belangrijkste verder uitgelicht worden, de situatie rond Indonesië en de situatie die ontstond aan het einde van de carrière van Oud binnen de VVD.

Ondanks de felle campagne van de VVD tegen de PvdA in 1948, lukte het ze ondanks de protesten van de PvdA om meteen toe te treden tot het kabinet.⁵² Hier zou Stikker plaatsnemen als minister van Buitenlandse Zaken. Dit betekende ook dat Oud al snel na de oprichting van de partij fractievoorzitter werd van de VVD. Snel deed zich ook al het eerste probleem voor binnen deze regeerperiode, Indonesië. De VVD vond Indonesië belangrijk voor Nederland. Vooral omdat Indonesië Nederland er economisch weer bovenop moest brengen na de Tweede Wereldoorlog, maar ook omdat de VVD Soekarno als een Japanse collaborateur zag.⁵³ De aankondiging van Stikker op de partijraad dat Nederland voor de tweede keer militair zou ingrijpen werd dan ook met luid applaus verwelkomd.⁵⁴ Deze oorlog, die zich ook in de publieke opinie voordeed, zorgde voor veel onrust.⁵⁵ Een probleem hierbij was dat tijdens het ministerschap van Stikker Indonesië, en later Nieuw-Guinea, onafhankelijk werden. Hier volgde hij in feite de lijn van de werkgevers, die veel mogelijkheden zagen in die regio. De partij, onder leiding van Oud, wilde echter zo min mogelijk concessies doen aan Indonesië.⁵⁶ Dit kon dan ook niet anders dan tot een confrontatie leiden. Deze confrontatie kwam in de periode 1950/1951. Stikker wilde Nieuw-Guinea overdragen aan het inmiddels zelfstandige Indonesië, als dat niet gebeurde zou hij aftreden als minister. Na een crisioverleg wist Drees Stikker ervan te weerhouden op te stappen. Toch diende Oud een paar weken later op 17 januari 1951 een motie van afkeuring in, deze staat slechts één stap onder de motie van wantrouwen en geldt dus als een zwaar middel. Stikker gaf aan dat hij af zou treden wanneer de VVD dit unaniem steunde en trad, nadat dit gebeurde, ook daadwerkelijk korte

⁵¹ Velde, H. te, 'De Partij van Oud en Wiegel' in: Schie, P. van en G. Voerman, *Zestig jaar VVD* (Amsterdam 2008) 33.

⁵² Vermeulen, *Liberale opmars*, 21.

⁵³ Idem 22.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Idem 23.

⁵⁶ Velde, H. te, 'De Partij van Oud en Wiegel' in: Schie, P. van en G. Voerman, *Zestig jaar VVD* (Amsterdam 2008) 33.

tijd later af. Dit zou de warme band die Oud en Stikker hadden opgebouwd ook voorgoed verbreken.⁵⁷ Hierna zou de VVD voor meerdere jaren de oppositie ingaan. Een tijd waarin de positie van Oud onaantastbaar werd. Niet alleen door het door hem afgedwongen vertrek van Stikker, maar ook omdat hij niet langer burgemeester was van Rotterdam en dus al zijn tijd aan de VVD kon besteden. Tot dan toe was hij zowel burgemeester van Rotterdam als Kamerlid voor de VVD geweest.⁵⁸

Zoals eerder gesteld had Oud de macht binnen de partij. Het is dan ook een teken aan de wand dat Oud begin jaren '60 werd uitgedaagd voor het partijleiderschap door Van Riel.⁵⁹ De concurrentie tussen Oud en Van Riel ging zelfs zover dat Oud in 1960 zich op 75 jarige leeftijd alleen kandidaat stelde om te voorkomen dat Van Riel de nieuwe voorzitter zou worden.⁶⁰ Je zag ook dat verschillende Kamercentrales in het land, zoals die van Amsterdam en Den Haag, dit als teken zagen om te streven naar hervormingen.⁶¹ Een bron van onenigheid tussen Oud en Van Riel was de kabinetsformatie van 1959. Hier zou de VVD wederom toetreden tot het kabinet. Bij de onderhandelingen over de ministerposten droeg Oud Van Riel echter niet voor.⁶² Dit alles zorgde ervoor dat Oud, voorzitter van de VVD en voorzitter van de Tweede Kamerfractie, en Van Riel, vicevoorzitter van de VVD en voorzitter van de Eerste Kamerfractie, bleven strijden binnen de VVD. Het zorgde er ook voor dat na hen het niet meer toegestaan was een dubbelfunctie te voeren.⁶³ In 1963 trad Oud dan uiteindelijk toch terug uit de actieve politiek. Waar verwacht werd dat de rechterhand van Oud, Korthals, het zou overnemen in de Tweede Kamer, bleek dit toch niet zo te zijn.⁶⁴ Korthals had geen zin in de strijd met Van Riel in de Eerste Kamer en vond dat Oud hem in dit opzicht niet genoeg steunde.⁶⁵ De opvolger van Oud werd uiteindelijk Toxopeus, een andere volgeling van Oud.

⁵⁷ Vermeulen, *Liberale opmars*, 26-27.

⁵⁸ Vermeulen, *Liberale opmars*, 31.

⁵⁹ Koole, *Politieke partijen*, 295.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Idem 295-296.

⁶² Vonhoff, *Bewegend verleden*, 138-139.

⁶³ Koole, *Politieke partijen*, 296.

⁶⁴ Velde, H. te, 'De Partij van Oud en Wiegel' in: Schie, P. van en G. Voerman, *Zestig jaar VVD* (Amsterdam 2008) 35.

⁶⁵ Idem 35 en Vermeulen, *Liberale opmars*, 55.

Als beloning voor zijn lange en actieve carrière in de politiek werd Oud direct na zijn aftreden benoemd tot Minister van Staat.⁶⁶

De politicus Oud

De carrière van Oud kende een stormachtige ontwikkeling en hij gaf al vroeg blijk van politiek tactisch inzicht. Hij wist zijn partij altijd op de juiste plek te positioneren en sloot zich altijd bij de juiste personen aan om verder te komen in de politiek, zowel bij Marchant, Colijn als Stikker. Nu duidelijk is wat Oud heeft gedaan tijdens zijn politieke leven kan er beter gekeken worden naar zijn gezag in de Tweede Kamer en waar die vandaan kwam.

⁶⁶ Vonhoff, *Bewegend verleden*, 150.

Het gezag van Oud in de Tweede Kamer

In dit hoofdstuk zal er dieper ingegaan worden op het gezag van Oud in de Tweede Kamer na de Tweede Wereldoorlog. Dat Oud gezag bezat in de Tweede Kamer was duidelijk. Abspoel bijvoorbeeld noemde Oud ook wel het geweten van de Tweede Kamer.⁶⁷ Als hij sprak, werd er goed geluisterd. Om een goede analyse te kunnen maken of zijn welsprekendheid daadwerkelijk voortkomt uit zijn gezag, is het belangrijk te begrijpen waar dit gezag vandaan komt. Hiervoor zal gekeken worden naar de twee belangrijkste factoren voor zijn gezag in de Tweede Kamer: zijn carrière in de politiek en zijn academische werk.

De carrière van Oud

Wanneer er gekeken wordt naar de carrière van Oud op basis van zijn latere gezag vallen er natuurlijk direct een aantal punten op. Allereerst natuurlijk zijn ministerschap en burgemeesterschap. Beide functies waren zeer belangrijk voor de statuur die hij zou ontwikkelen. Maar misschien waren andere, minder prominente onderdelen van zijn carrière nog wel even belangrijk. Zo had Oud bijvoorbeeld het imago een zeer productief persoon te zijn. Dit kwam niet alleen naar voren in zijn functie van volksvertegenwoordiger of bestuurder, maar ook in zijn vele nevenfuncties. Zo was hij voorzitter van de Vereniging van Nederlandse Gemeentes, voorzitter van de *Union Internationale des Villes et Pouvoirs Locaux* en landelijk voorzitter van de Vereniging van Volksonderwijs.⁶⁸ Maar ook bijvoorbeeld hoogleraar staatsrecht en administratief recht in Rotterdam, waar hij zijn titel professor aan overhield. Een dergelijk aantal aan functies en nevenfuncties leverde veel kennis en ervaring op, waaruit gezag volgde.

Een andere verklaring voor het gezag van Oud in de Tweede Kamer kan gevonden worden in het oprichten, en vooral het verkrijgen van de macht binnen de VVD. Oud had al gedurende zijn hele carrière geprofiteerd van de macht van anderen. Dit begon met Marchant die hem bij het VDB-bestuur haalde en in die zin verantwoordelijk was voor de snelle start van zijn carrière. Daarna, met het gezag dat hij onder andere door Marchant had verkregen, werd hij minister van Financiën onder Colijn en bouwde hij een hechte band met hem op tot

⁶⁷ Abspoel, 'politiek portret van een groot parlementariër' in: Korthals, H.A., *Liberale gedachten* (Rotterdam/ 's Gravenhage 1962) 27.

⁶⁸ Vonhoff, *Bewegend Verleden*, 44, 86, 114.

hij aftrad als minister. Een derde betrekking waar Oud van heeft geprofiteerd was die met Stikker, de toenmalig voorzitter van de Partij van de Vrijheid. Deze zou samen met Oud de onderhandelingen voeren over de oprichting van de VVD. Door de toetreding van Stikker tot het kabinet, zou Oud al snel na de oprichting zowel voorzitter als partijleider van de VVD worden.⁶⁹ Toen Stikker na een motie van wantrouwen van Oud aftrad als minister, werd Oud de onbetwiste leider van de VVD. Een positie die hij zou houden tot het begin van de jaren '60. Ook hier haalde hij zijn gezag uit. Hij had een partij opgericht die kort na oprichting al in het kabinet zat, maar was tegelijk niet bang om ondanks de belangen van de partij en de reputatie van Stikker zijn macht te laten gelden. Hierna kon niemand er nog aan twifelen dat het Oud was die de macht had binnen de VVD. Het is niet voor niets dat Koole stelt: "Tussen 1948 en 1963 domineerde Oud de VVD".⁷⁰

Een laatste punt dat ik hier wil vermelden is het ontzag in de Kamer zelf voor Oud. Zo is het bijvoorbeeld Van Riel, de fractieleider van de VVD in de Eerste Kamer die zegt: "Fenomenaal is daarbij zijn politieke geheugen en zijn doorzicht in mensen en hun beweegredenen".⁷¹ En het is Abspoel die meldt dat Oud in een adem wordt genoemd met KVP fractievoorzitter Romme, iemand naar wie met gespannen aandacht wordt geluisterd.⁷² Daarnaast roemt Kamervoorzitter dr. Kortenhorst Oud "als iemand van ongerepte moraliteit".⁷³ Een ander moment waarop zijn gezag in de Tweede Kamer erkend wordt is na zijn overlijden. Op 27 augustus 1968 ontving de Tweede Kamer het bericht van zijn overlijden en werd er lang stilgestaan bij zijn rol in de Kamer.⁷⁴ Dit is zeer bijzonder, aangezien er zelden zo lang stil wordt gestaan bij het overlijden van een oud-Kamerlid, wat ook werd aangegeven door de voorzitter: "Het is slechts bij uitzondering, dat een vroeger lid, die al enkele jaren geleden afscheid van de Kamer heeft genomen, bij zijn overlijden van deze plaats af wordt herdacht. Ten aanzien van Oud heb ik echter geen ogenblik gearzeld of dit zou moeten gebeuren.".⁷⁵ Daarnaast valt ook direct op dat er veel langer werd stilgestaan bij Oud, een al

⁶⁹ Koole, *Politieke partijen*, 293.

⁷⁰ Koole, *Politieke partijen*, 293.

⁷¹ Riel, H. Van, 'Voorzitter van de V.V.D.' in: Arkema, N., *Mr. P.J. Oud als gezien door zijn tijdgenoten* (Rotterdam 1951) 251.

⁷² Abspoel, *van Binnen- en Buitenhof*, 59.

⁷³ Abspoel, 'politiek portret van een groot parlementariër' in: Korthals, H.A., *Liberale gedachten* (Rotterdam/ 's Gravenhage 1962) 29.

⁷⁴ *Handelingen Tweede Kamer 27 augustus 1968*, 2794.

⁷⁵ *Handelingen Tweede Kamer 27 augustus 1968*, 2794.

langer afgetreden Kamerlid, dan bij een huidig Kamerlid die ook was overleden. Dit geeft wel aan wat voor een belangrijke rol Oud werd toegekend in de Tweede Kamer. Zowel de voorzitter van de Tweede Kamer als de minister-president benadrukten de belangrijke rol die Oud heeft gespeeld in de geschiedenis van de Tweede Kamer. Er werd ingegaan op zijn vele kwaliteiten als hoogleraar, burgemeester en minister. Daarnaast werd zijn grote kennis van het staatsrecht en de parlementaire geschiedenis benadrukt. Ook hadden zowel de voorzitter als de minister-president het over zijn welsprekendheid en hoe Oud door een combinatie van een gedegen staatsrechtelijke kennis, historische voorbeelden en humor iedere toespraak tot een bijzondere gebeurtenis in de Kamer wist te maken. Dit komt het meest naar voren in twee citaten van de voorzitter van de Tweede Kamer, namelijk: “Men mocht het met hem eens zijn of niet – en velen van ons waren het dikwijls niet met hem eens -, het was steeds een intellectueel genot om hem als spreker te beluisteren. Een rede van Oud was vrijwel altijd een gebeurtenis in deze Kamer en de oren spitsten zich als Oud het sprekersgestoelte beklom” en “Voor diegenen onder ons, die hem hier hebben gezien en gehoord in de volle kracht van zijn intelligentie en welsprekendheid, zal de herinnering aan deze markante parlementariër, die zo vaak als het staatsrechtelijke geweten van de Kamer fungeerde en die – zoals gezegd is – al tijdens zijn leven een legendarische figuur was, niet spoedig vervagen.”⁷⁶ Ook minister-president De Jong had lovende woorden over voor Oud: “Perfecte stofbeheersing, aangeboren welsprekendheid en een fijn gevoel voor wat de kiezers beweegt, vormden het geheim van zijn bewonderenswaardig vermogen ingewikkelde zaken in voor iedereen begrijpelijke bewoordingen over het voetlicht te brengen.” en “In deze Kamer en ook daarbuiten had prof. Ouds woord gezag.”⁷⁷ Deze lovende woorden tonen aan over welk gezag Oud beschikte in de Tweede Kamer, zelfs zoveel jaren nadat hij was afgetreden als Kamerlid.

De boeken van Oud

Naast de carrière van Oud hebben de werken die hij heeft geschreven ook een grote rol gespeeld in de invloed en het gezag dat Oud zou verwerven in de Tweede Kamer. Hierbij is het belangrijk om op te merken dat hij dit gezag verkreeg na de Tweede Wereldoorlog.

⁷⁶ *Handelingen Tweede Kamer 27 augustus 1968, 2794-2795.*

⁷⁷ *Handelingen Tweede Kamer 27 augustus 1968, 2795.*

Auteurs die het hebben over het gezag van Oud in de Kamer vermelden vaak dat dit na de Tweede Wereldoorlog was, zoals van Kessel.⁷⁸ Dit betekent dat de boeken die Oud schreef tijdens de oorlogsjaren een grote rol hebben gespeeld in het herkennen van het gezag van Oud. In dit hoofdstuk zal er verder worden ingegaan op deze werken die geschreven waren op het gebied van het staatsrecht en de parlementaire geschiedenis.

Staatsrecht

Door zijn achtergrond in het recht bezat Oud al een zekere kennis van het Nederlandse staatsrecht. Tijdens de Tweede Wereldoorlog besloot hij om deze kennis op papier te zetten. Dit resulteerde in *Het Constitutioneel recht van het Koninkrijk der Nederlanden*. Dit werk werd al snel een standaardwerk over het Nederlands staatsrecht.⁷⁹ Het werk werd dan ook door iedereen gewaardeerd en bezorgde Oud al snel een goede reputatie op het gebied van het staatsrecht. Prof. dr. G. Van den Bergh stelde dat hij tot “onzer allerbeste staatsrechtgeleerden” mocht worden gerekend.⁸⁰ Dit was dan ook een zeldzame combinatie, een politicus die ook als expert gold op het gebied van staatsrecht. Hiermee valt Oud in een korte lijst van mensen waarin Oud en Thorbecke de grote namen zijn.⁸¹ Dit zorgde er dan ook voor dat Oud na de Tweede Wereldoorlog gold als het historisch-staatsrechtelijk geweten van de Tweede Kamer, op basis van zijn werken op het gebied van het staatsrecht en de parlementaire geschiedenis.⁸² Dit wordt ook bevestigd in de eerdergenoemde notulen van de vergadering van de Tweede Kamer, waar minister-president De Jong zijn encyclopedische kennis op het gebied van het staatsrecht en parlementaire geschiedenis roemde.⁸³

⁷⁸ Kessel, A. van, ‘Bekritiseerd instituut in een verzuilde context’ in: Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* 363.

⁷⁹ Vonhoff, *Bewegend Verleden*, 93.

⁸⁰ Bergh, G. van den, ‘wetenschappelijk beoefenaar van het staatsrecht’ in: Arkema, N., *Mr. P.J. Oud als gezien door zijn tijdgenoten* (Rotterdam 1951).

⁸¹ Abspoel, A.W., ‘politiek portret van een groot parlementariër’ in: Korthals, H.A., *Liberalen gedachten* (Rotterdam/’s Gravenhage 1962)28.

⁸² Kessel, A. van, ‘Bekritiseerd instituut in een verzuilde context’ in: Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* 363.

⁸³ *Handelingen Tweede Kamer* 27 augustus 1968, 2794.

Parlementaire geschiedenis

Zoals eerder gesteld schreef Oud tijdens de oorlog belangrijke werken voor zowel het staatsrecht als de parlementaire geschiedenis. Vonhoff wil zelfs zover gaan dat hij de basis heeft gelegd voor de moderne parlementaire geschiedschrijving.⁸⁴ Een objectievere Abspoel noemt de werken van Oud een belangrijke bron voor de parlementaire geschiedschrijving.⁸⁵ Duidelijk is dus in ieder geval dat Oud ook met zijn werken over de parlementaire geschiedenis een belangrijke rol heeft gespeeld. Deze werken, ook geschreven tijdens de Tweede Wereldoorlog, waren *Het Jongste Verleden* en *Honderd jaren: een eeuw van staatkundige vormgeving in Nederland 1840-1940*. Beide werken behandelen de geschiedenis van de Nederlandse parlementaire politiek. *Het Jongste Verleden* behandelt de politiek in Nederland tussen 1920 en 1940, de periode dat Oud tot dan toe zelf actief was in de politiek, en *Honderd jaren* behandelde de staatkundige geschiedenis van Nederland van de dan afgelopen honderd jaren en hierin vooral de staatkundige hervormingen.

Opvallend is ook dat Oud, net als bij het staatsrecht, al eerder een basis had gelegd voor het schrijven van parlementaire geschiedenis. Het was namelijk al in 1917 dat Oud een eerste initiatief nam tot het schrijven van een dergelijke geschiedenis. Samen met zijn toenmalige VDB-collega's Teenstra, Koster en Ketelaar zou hij wekelijks een Kameroverzicht schrijven onder het pseudoniem T. Kok, wat een samenstelling was van de eerste letters van hun achternamen.⁸⁶ Deze stukken waren ook zo succesvol dat menig Kamerlid zich afvroeg wie dit was, wat niet ontdekt zou worden tot de crisis van de VDB in 1922.

Hoewel bovenstaande feiten afdoende aangeven hoe belangrijk de werken van Oud voor de parlementaire geschiedenis zijn, blijkt ook dat de werken van Oud tot op de dag van vandaag relevant zijn. Vele werken over de politiek van het interbellum of de oprichting van de VVD verwijzen naar *Het Jongste Verleden*. Dit toont wel het belang van het werk van Oud en het gezag dat hij hieraan kon ontleen.

Terugkijkend op alle feiten kan dus gesteld worden dat Oud door een combinatie van talent voor de politiek en een grote werklust een positie van gezag wist te verkrijgen in de Tweede Kamer die door niemand werd betwist. Maar het is voor het beantwoorden van de

⁸⁴ Vonhoff, *Bewegend verleden*, 25.

⁸⁵ Abspoel, *van Binnen- en Buitenhof*, 67.

⁸⁶ Vonhoff, *Bewegend Verleden*, 25.

hoofdvraag ook belangrijk om dieper in te gaan op zijn welsprekendheid en ook in wat gezien wordt als een van zijn beste speeches, namelijk zijn speech tijdens de bespreking van de Rijksbegroting 1954 die ging over het mandement der bisschoppen.

De welsprekendheid van Oud

Om de welsprekendheid van Oud echter te kunnen bestuderen en definitief te kunnen zeggen of dit voortkwam uit zijn gezag of niet, is het noodzakelijk om zijn speeches verder te analyseren. Het is echter onmogelijk om zijn meer dan 1700 speeches allemaal individueel te behandelen. Daarom zal het hier verder gaan over de speech die in de biografie van Oud door Vonhoff als een van zijn beste is aangewezen: zijn speech in de Tweede Kamer op 5 oktober 1954 tijdens de behandeling van de Rijksbegroting.⁸⁷

Een belangrijk gegeven dat we vooraf moeten vaststellen is dat het in dit soort gevallen niet belangrijk is wat wij van de speech vinden. Het is niet belangrijk of wij ons vandaag de dag kunnen vinden in de ideeën die naar voren worden gebracht in deze speech, noch is het belangrijk of hij naar de maatstaven van vandaag gekenmerkt mag worden als een goede speech. Voorop staat dat er gekeken moet worden naar deze speech in zijn tijd. Hoe dacht men er toen over en hoe past die speech in andere speeches in die periode. Aangezien er geen beelden of geluidsopnamen van deze speech bestaan, is de analyse van deze speech afhankelijk van verslagen uit kranten van die tijd en zal een inschatting van het publiek van die tijd noodzakelijk zijn voor een goed beeld van de receptie van deze speech.

Het werk van Braet, *Retorische kritiek*, zal centraal staan in dit hoofdstuk en zijn tien stappenplan voor het ontleden van een speech zal de basis vormen van dit hoofdstuk. Zijn eerste vier stappen (eerste indruk, communicatiesituatie, type discussiesituatie en presentatie) zullen centraal staan in de eerste paragraaf over de historische context. De tweede paragraaf zal de stappen (ordening, inhoud en verwoording) bevatten en aan het eind hiervan zal gekeken worden naar het uiteindelijke oordeel over deze speech. Een laatste paragraaf zal dieper ingaan op de kritieken van andere auteurs op de welsprekendheid van Oud. Een conclusie zal de drie bovenstaande paragrafen verbinden.

Historische context

Zoals bekend verkeerde de Nederlandse samenleving, zowel voor de oorlog als de eerste twee decennia erna, in een staat van verzuiling. Mensen lazen de krant van hun zuil, keken

⁸⁷ Vonhoff, H.J.L., *Bewegend verleden. Een biografische visie op prof. Mr. P.J. Oud* (Alphen a/d Rijn 1969) 132.

naar de omroep van hun zuil, gingen naar een school die georiënteerd was op hun zuil en stemden op de partij die bij hun zuil hoorde. Na de oorlog echter traden de mensen steeds meer buiten hun zuil. Katholieke arbeiders bijvoorbeeld gingen op de PvdA stemmen. Dit alles omdat binnen de samenleving steeds meer het idee begon te leven dat mensen moesten stemmen op hun maatschappelijke ideeën in plaats van bijvoorbeeld hun confessionele waarden.⁸⁸ Een idee dat sterk werd gesteund door de PvdA, waarvan een van de hoofddoelen het doorbreken van de zuilenstructuur was.⁸⁹ Dit was de aanleiding voor de bisschoppen om zich met de politiek te bemoeien en het mandement te schrijven. Hierin werd gewaarschuwd voor de gevaren van het liberalisme en het socialisme en verboden om lid te zijn van een socialistische vakbond, het NVV, of te luisteren naar de VARA.⁹⁰ Het enige dat niet werd verboden was het stemmen op de PvdA zelf, wat werd ontraden. Dit omdat de bisschoppen zich niet tegen de tweede partij van Nederland en de coalitiepartner van de KVP (de katholieke volkspartij) durfden te keren.⁹¹ De aanleiding voor het mandement komt hier duidelijk naar voren, maar er zijn meer oorzaken voor te vinden. Bij de verkiezingen van 1952 verloor de KVP-zetels ten koste van de PvdA. Dit zorgde ervoor dat bijvoorbeeld de katholieken in Limburg onrustig werden en de bisschoppen, die zich normaal buiten de verkiezingen hielden om de eenheid te houden, zich ook begonnen te roeren.⁹² Daarnaast waren de inzichten dat de niet confessionele partijen een bedreiging vormden voor de verzuiling niet nieuw. Zo was het al vlak na de nieuwe indeling van de kieswet in 1918 dat de SDAP bijvoorbeeld zeven zetels winst maakte ten opzichte van 1913, wat toentertijd nog meer was dan vandaag de dag aangezien er toen 100 zetels waren in plaats van 150.⁹³ Een van de belemmerende factoren voor verdere groei was toen nog de verzuiling. In 1921 ging het zelfs zover dat de bisschoppen de samenwerking van de katholieken met de socialisten veroordeelden.⁹⁴ Hierop wilde de leiding van de RKSP de samenwerking met de socialisten geheel verbieden, wat voorkomen kon worden door de fractieleider Nolens die hier wel

⁸⁸ Bosmans, J., Alexander van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Nijmegen 2011) 95.

⁸⁹ Idem 96.

⁹⁰ Wessels, M., *De liberalen, schets van een politieke stroming* (Den Haag, 1981) 35.

⁹¹ Bosmans, *Parlementaire geschiedenis*, 95.

⁹² Idem 94.

⁹³ Bosmans, *Parlementaire geschiedenis*, 27.

⁹⁴ Idem 28.

strengere voorwaarden aan verbond. Er mocht alleen in uiterste nood samengewerkt worden, als de hele fractie erachter stond, als er een andere partij meedeed en als de noodzaak niet uitgelokt was.⁹⁵

Ondanks deze lange geschiedenis van verzet tegen de niet confessionele partijen en het verdwijnen van de verzuiling kwam het mandement voor velen als een verrassing en kon het rekenen op veel verontwaardiging en verzet. Een van de bekendste vormen van verzet was de speech van Oud tijdens de algemene beschouwingen.⁹⁶ Deze verontwaardiging zorgde er dan ook voor dat het mandement zonder het gewenste effect bleef. Daarentegen had het wel twee ongewenste neveneffecten. Allereerst zorgde het voor verscherpte verhoudingen tussen de PvdA en de KVP.⁹⁷ Daarnaast toonde het aan dat de kerk niet op een lijn zat met de bevolking en in een land waar de kerk altijd meer volks dan theologisch was, kon dit een probleem worden.⁹⁸ Dit zou er aan het einde van de jaren vijftig voor zorgen dat de katholieke kerk zich meer richtte op de wensen van de mensen zelf en minder op de kerk als instituut, door bijvoorbeeld het vervangen van de autoritaire, klerikale leiding van de K.R.O. door een lekenleiding.⁹⁹ Later in de jaren 60 zou deze ontwikkeling, gesteund door internationale ontwikkeling, zich doorzetten in een verdere omarming van een meer moderne kerk.¹⁰⁰ Kortom, het mandement zorgde voor veel opschudding binnen zowel de samenleving en de politiek als de kerk zelf en maakt het dan ook interessant om de speech van Oud uit deze periode te bestuderen.

Maar het is niet alleen de periode waarin deze speech plaats vond die hem interessant maakt. Voor een speech die op het moment van deze thesis 62 jaar oud is, weet hij nog steeds indruk te maken. Oud wist van een speech die de meeste van zijn collega's van dat moment gebruikten om in te gaan op de politieke zaken van die tijd en dus vrij zakelijk waren, een moreel betoog te maken dat vandaag de dag nog steeds indruk maakt. Hij keerde zich namelijk niet alleen tegen het mandement, hij haalde ook alle grote denkers aan om zijn

⁹⁵ Bosmans, *Parlementaire geschiedenis*, 28.

⁹⁶ Wessels, *De liberalen*, 35.

⁹⁷ Idem 36.

⁹⁸ Schreuder, O., 'Van kerk naar denominatie', *Sociologische Gids* 15 (1968) 266-267.

⁹⁹ Idem 268.

¹⁰⁰ Laeyendecker, L., 'Kennedy en de Rooms-Katholieke Kerk', *Sociologische Gids* 44 (1997) 436.

standpunt te ondersteunen. Van Erasmus tot Thorbecke, allen werden gebruikt om aan te duiden waar de politiek volgens hem voor staat en naar moet streven. Hoewel de speech overtuigt, zijn er ook direct elementen in de speech te ontdekken die duidelijk maken hoe hij dit doet. Zo zitten er veel repetitieve elementen in zijn speech, hij begint bijvoorbeeld een aantal zinnen achter elkaar met dezelfde constructie om zo een zeker momentum op te bouwen. Een voorbeeld hiervan is de volgende passage: “Zij kan het als Christelijke plicht voorgehouden voor de ouden van dagen te zorgen, maar zij kan niet een bepaald stelsel van ouderdomsvoorziening aangegeven. Zij kan opkomen voor het gezin, maar zij kan niet aangeven een bepaald systeem van kinderbijslag en zij moet in het bijzonder voorzichtig zijn met het veroordelen van bepaalde politieke richtingen.”.¹⁰¹ En om de argumenten van zijn tegenstanders vooraf onderuit te halen gebruikt hij eerdere argumenten van hen of van hun voorgangers tegen hen of geeft hierop direct repliek om deze argumenten direct onschadelijk te maken. Een voorbeeld hiervan is: “Nu verwacht ik een tegenwerping van de heren aan de rechterzijde van deze Kamer; ik verwacht, dat zij zullen zeggen: Dan ligt daar toch een diepgaand verschil, want gij zegt, dat gij het mogelijk acht, dat de P.v.d.A. bij het totalitarisme terecht komt. Mijnheer de Voorzitter! Vervolgens zal men dan zeggen, dat dit bij een Christelijke partij is uitgesloten, omdat zij door het fundament, waarop zij staat, niet bij het totalitarisme kan terecht komen. Mijnheer de Voorzitter! Als dit gezegd wordt, antwoord ik, dat dit een dwaling is.”.¹⁰² Dit gecombineerd met het aanhalen van belangrijke politici en academici, zoals: “Het is ten aanzien van dit punt, dat Thorbecke heeft gezegd:”, zorgt ervoor dat zijn speech direct erg overtuigend is.¹⁰³

Een ander belangrijk element van het beoordelen van een speech is hoe hij ontvangen is. Hoe reageerde het publiek op zijn speech? Dit is lastiger te bepalen omdat het hier gaat om een politieke speech in de Tweede Kamer. We kunnen hier dus niet afgaan op een menigte die meegaat of duidelijk tegen de boodschap van deze speech is. Ook kan er niet gekeken worden naar de reactie van de politici in de Tweede Kamer aangezien er geen beeldmateriaal bewaard is gebleven van deze speech en de blikken van instemming en het geroffel van de banken in de Kamer helaas niet in Handelingen terechtkomen. Daarom zijn we in dit geval afhankelijk van de berichtgeving in de kranten en hoe deze oordeelden over de speech van

¹⁰¹ *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 39.

¹⁰² *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 38.

¹⁰³ *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 38.

Oud. En dit maakt het ook direct lastig. Zoals eerder aangegeven was Nederland nog steeds verdeeld in zuilen. Dit zorgde er dan ook voor dat de kranten altijd berichtten vanuit het oogpunt van de zuil waar het toe behoorde. Hierbij is gekozen voor een selectie van het aantal beschikbare bladen namelijk: het *Algemeen Handelsblad*, *De Tijd*, *Het Vrije Volk* en *de Telegraaf*. Hierbij valt op dat *De Tijd* en *de Telegraaf* vooral aandacht besteden aan het standpunt van de PvdA, en *Het Vrije Volk* pas verderop in de krant aandacht besteedt aan het debat en zich hier vooral richt op Tilanus. En dat het *Algemeen Handelsblad* vooral Oud centraal stelt. Hoewel ieder dagblad melding maakt van de speech van Oud, is het interessant om te beginnen met de uitgebreide analyse van het *Algemeen Handelsblad*, vooral omdat deze een liberale achterban had. Het *Algemeen Handelsblad* is wellicht daarom ook uiterst positief over de speech van Oud en vermeldt in het begin van de inleiding al “dat diens rede verreweg het hoogtepunt was geweest van de middag. Het was een principiële betoog van waarlijk groot parlementair formaat, gespeend van iedere zucht naar goedkoop succes”.¹⁰⁴ Hierna volgt de krant met een lange samenvatting van de verdere rede van Oud. Hieruit blijkt uit de inleiding dat hoewel de krant zelf geen verdere mening meer geeft omtrent de speech in de samenvatting, deze wel werd gewaardeerd en dus ook onder de achterban van het *Algemeen Handelsblad* deze op goedkeuring kon rekenen. Dit toont dus dat de achterban van de VVD zich waarschijnlijk kon vinden in de speech van Oud. Omdat een krant, en zeker die van de achterban van de VVD, geen goed beeld geeft van het beeld van de speech is het ook goed om te kijken hoe de socialisten reageerden op de speech van Oud. Op hen was het mandement vooral gericht. Om dit te ontdekken kan het best gekeken worden naar *Het Vrije Volk*, de socialistische krant van die tijd. Deze krant geeft de meeste aandacht aan het opvallende standpunt van Tilanus van de CHU, die het mandement met zoveel woorden steunde, maar geeft aan het einde van zijn artikel ook aandacht aan Oud en zijn rede. Hoewel dit vooral een samenvatting is van de rede van Oud met een paar aantekeningen hoe dit betrekking heeft op de PvdA, is er een zin die de aandacht trekt. “Dit alles neemt niet weg, dat men waardering kan hebben voor de wijze, waarop de heer Oud zijn bezwaren tegen de politieke methoden van het mandement kenbaar maakte.”¹⁰⁵ Hoewel een reactie op een speech uit een zin moeilijk is af te leiden, lijkt het erop dat de speech ook door de socialisten

¹⁰⁴ “Mandement is aantasting der materiële democratie”, *Algemeen Handelsblad*, 6 oktober 1954.

¹⁰⁵ “Tilanus: geen gevaar voor democratie in mandement”, *Het Vrije Volk*, 6 oktober 1954.

gewaardeerd werd. Een krant die minder snel positief zal zijn op een aanval op het mandement is de katholieke krant. Hoe keek *De Tijd* naar de speech? Het zal weinig verassend zijn dat *De Tijd* nauwelijks aandacht besteedt aan Oud. Vooral Burger (PvdA) en Romme (KVP) worden uitgebreid behandeld. Ouds speech wordt kort samengevat. Hier krijgt ook het kortste deel van zijn speech, over de overheidszaken, de meeste aandacht, en het grootste deel van zijn speech over het mandement, het minst met één alinea. In deze alinea blijft het ook bij beschrijvingen als 'hij zegt' en 'hij vindt'. Het mag dus duidelijk zijn dat de katholieken, of in ieder geval de katholieke krant, zich niet konden vinden in het morele appel van Oud. *De Telegraaf* blijkt van de vier kranten het meest objectief door zich vooral te richten op een uitgebreid verslag van wat er gebeurd is. Ook biedt deze krant als enige een blik in de Tweede Kamer door een reactie van de Kamerleden te vermelden. "Een vraag, die een glimlach op de gezichten in de "rose banken" bracht."¹⁰⁶ Hoewel een glimlach bij een opmerking in een speech niet definitief kan aangeven in hoeverre zij het ermee eens zijn is het wel veelzeggend. De VVD en de PvdA hebben elkaar lang tegengewerkt en waren het zelden met elkaar eens.¹⁰⁷ Dat de PvdA deze speech dus kon waarderen, geeft aan dat er een grote kans is dat hij door hun achterban ook gewaardeerd kon worden.

Het is dus duidelijk dat de speech van Oud plaatsvond op een opmerkelijk moment in de parlementaire geschiedenis. Dat het een speech was met een sterk ideologisch karakter die sterk werd gesteund door de eigen achterban en hoogstwaarschijnlijk ook de socialistische achterban. Daarnaast wordt ook duidelijk dat de retorische vaardigheden van de sprekers weinig aandacht kregen. De kranten gingen zakelijk in op de betogen en behandelden de inhoud van de speeches en berichten vooral vanuit de standpunten van de eigen achterban. Om echter een volledig beeld van de speech te krijgen moet deze eerst zorgvuldig geanalyseerd worden.

Een analyse van de speech

Om deze speech goed te analyseren is het noodzakelijk dat deze achttien pagina's tellende speech opgedeeld wordt om de verschillende delen te herkennen, de argumenten te ontleden en de spreektechnieken te onderscheiden. De speech zelf is als bijlage 1 bijgevoegd.

¹⁰⁶ "R.K. mandement brandpunt van critiek", *de Telegraaf*, 6 oktober 1954.

¹⁰⁷ Vermeulen, A., *De liberale opmars* (Amsterdam 2013) 18-21.

Allereerst moeten we de verschillende onderdelen in deze speech onderscheiden. Waar zit het exordium, de argumentatio en de peroratio? Dit onderscheid staat in de bijlage, maar zal voor het gemak hier kort worden weergegeven. Deze bestaat namelijk uit: exordium, partitio, narratio, confirmatio, peroratio, exordium, confirmatio, refutatio, confirmatio en peroratio. Hierbij valt als eerste direct op dat er twee keer zowel een exordium als een peroratio in de speech zit. Hoewel dit hoogst ongebruikelijk is, een speech kent tenslotte normaal maar een inleiding en een slot, is het in dit geval duidelijk te verklaren door de situatie waarin deze werd gegeven. Bij de Rijksbegroting wordt het beleid van de regering en de begroting voor het aankomende jaar behandeld. In dat opzicht is het dus logisch dat er wordt ingegaan op het beleid van de regering, zoals Oud bijvoorbeeld ook doet met het loonbeleid. Het mandement was echter een kwestie die al enkele maanden in de samenleving speelde, of zoals Oud het zelf verwoordde: “Ik zal over het mandement niet zwijgen, ik acht het namelijk noodzakelijk, dat mandement principieel te bespreken, omdat hier voor mij ligt een probleem van eerste klas beginselstrijd. Het is nodig tegenover ons volk, dat wij in de Kamer, waar iedereen het debat kan volgen – en ook zal volgen, naar ik hoop –, tegenover elkaar die beginselstrijd voeren.”¹⁰⁸ Juist omdat dit een belangrijk debat was, bood het een platform voor Oud om zich te verzetten tegen het mandement. Dit verklaart dus hoe er twee speeches in een speech konden zitten, een speech over het beleid van de regering en een speech over het mandement. Ook wordt meteen duidelijk dat de aandacht binnen deze speech uitging naar het mandement. Dit blijkt uit de langere argumentatio en het gebruik van een refutatio in zijn speech over het mandement, wat aan zou kunnen geven dat hij het hier van groot belang vindt dat zijn visie overkomt. Een ander punt dat opvalt, is het feit dat de digressio en propositio ontbreken. Dit is niet heel bijzonder. Braet zelf stelt ook dat het gebruikelijk is in speeches om sommige onderdelen weg te laten of bijvoorbeeld te verplaatsen.¹⁰⁹

Een ander belangrijk onderdeel om naar te kijken voor deze speech zijn het ethos, pathos en logos. Het ethos valt hier direct op, vooral omdat dit een politieke speech is en het ethos binnen politieke speeches een belangrijke rol speelt. Om het ethos te beoordelen moet je

¹⁰⁸ *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 37.

¹⁰⁹ Braet, A., *Retorische kritiek, Hoe beoordeel je overtuigingskracht* (Leiden 2007) 70.

volgens Aristoteles kijken naar drie onderdelen: deskundigheid, eerlijkheid en welgezindheid.¹¹⁰ Deskundigheid kan je over het onderwerp zelf hebben of je kan bekend staan als een deskundige op dit gebied. In beide gevallen beschikt Oud hierover. Niet alleen had hij veel gezag in de Kamer, maar ook op het gebied zelf had hij als fractievoorzitter van de VVD en een van de weinige seculiere partijen in de Tweede Kamer recht van spreken. Ook op het gebied van eerlijkheid deed Oud het goed bij zijn eigen achterban, maar ook bij de andere zuilen. Hij was de fractievoorzitter en voorzitter van de VVD, oud-minister van Financiën, oud-burgemeester van Rotterdam en al jarenlang Kamerlid. Hierdoor had men vertrouwen in wat hij zei. Daarnaast kan je vertrouwen wekken in een speech door het ontbreken van retorische trucs, iets waarvan aangetoond zal worden dat dit ook bij hem het geval was. Het ontbreken hiervan geeft aan dat er niet door andere mensen is gewerkt aan de speech, het is zelf geschreven en geeft sterk het beeld dat je het publiek eerlijk probeert te overtuigen zonder hen te misleiden. Welgezindheid is lastiger vast te stellen, aangezien het hier vooral over het publiek gaat. Kan het publiek zich vinden in de teksten van de spreker. In dit geval zal een rechts liberaal publiek zich dus meer vinden in de speech van Oud dan de achterban van de KVP. Toch is het gezien het gezag en de reputatie van Oud niet onwaarschijnlijk dat mensen welwillend naar de speech hebben geluisterd. Wat verder ook wordt geïllustreerd door de eerder besproken krantenartikelen. Een minder belangrijk onderdeel voor politieke speeches gehouden in de Tweede Kamer is het pathos. Het opwekken van emoties bij het publiek is vooral belangrijk bij rechtszaken en bij het toespreken van de eigen achterban. Het pathos had geen plek binnen de Tweede Kamer, in de Tweede Kamer ging het om de resultaten.¹¹¹ Daarnaast heeft Oud meerdere malen een indicatie gegeven dat de politiek negatief wordt overheerst door de emotie.¹¹² Het behoeft dus geen verbazing dat de pathos niet naar voren komt bij de speech van Oud. Een van de weinige onderdelen van pathos die wel naar voren lijkt te komen is het zich verplaatsen in het publiek dat de emoties moeten voelen. Alleen kan er in dit geval vooral gesproken worden van het duidelijk kiezen van argumenten om het beoogde publiek over te halen, bijvoorbeeld

¹¹⁰ Braet, *Retorische kritiek*, 50.

¹¹¹ Velde, H. te, 'Staten-Generaal een parlement de welsprekendheid van de Tweede Kamer' in: Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 180.

¹¹² Vermeulen, A., *De liberale opmars* (Amsterdam 2013) 23.

het citeren van invloedrijke personen binnen de katholieke groep. Hier is ook direct de argumentatie op basis van gezag te herkennen.¹¹³ Als laatste zal er worden stilgestaan bij de logos, de argumentatie. Bij de argumentatie staan zoals verwacht mag worden de argumenten centraal en dan vooral de soorten argumenten die Aristoteles onderscheidde.¹¹⁴ Hij stelde dat er vijf soorten argumenten waren: op basis van waarschijnlijkheid, op basis van waarden, op basis van analogie, op basis van voorbeelden en op basis van gezag. Oud gebruikte in zijn speech bijna uitsluitend argumenten op basis van gezag. Voorbeelden hiervoor zijn: “Ik herinner mij goed, dat de heer Drees aan het slot van deze Regeringsverklaring heeft gezegd:”, “Paulus en de uitspraak van de heidense dichter Ovidius, die zegt:”, “Het is ten aanzien van dit punt, dat Thorbecke heeft gezegd:” en “Nu zal ik mij beroepen op een Christen-Staatsman en niet op een autoriteit, zal ik maar zeggen, uit humanistische kring, ik wil mij beroepen op Van der Brugghen.”.¹¹⁵ Deze vier voorbeelden zijn nog maar van een pagina uit zijn speech en maken duidelijk dat Oud zich in deze speech bijna uitsluitend beroept op argumenten op basis van gezag. Andere argumentatiesoorten, zoals op basis van analogie komen voor, “volgens de formule van de praetor op het gebied van het Romeinse recht kan de Overheid helpen daar, waar de arbeiders b.v. te kort komen.”, maar in mindere mate dan de gezagsargumenten.¹¹⁶

Naast de indruk van de speech is ook de stijl van de speech van groot belang, hier spelen de vier stijldeugden een belangrijke rol. Want niet alleen de ordening van de speech en het gebruik van argumenten zijn belangrijk, ook de manier waarop je de argumenten verwoordt staat centraal. Cicero stelde al dat het vinden van de inhoud en de ordening voor iedereen was weggelegd, maar de verwoording maar aan weinigen.¹¹⁷ Het belangrijkste onderdeel van de verwoording is de leer van de vier stijldeugden, ofwel de vier eisen die aan de verwoording gesteld worden.¹¹⁸ Deze vier stijldeugden zijn: correctheid, duidelijkheid, aantrekkelijkheid en passendheid. Het mag duidelijk zijn dat deze laatste, de passendheid, de kern van de stijldeugden vormt. Hoe aantrekkelijk en duidelijk je speech ook is, hij moet passen bij de

¹¹³ Braet, *Retorische kritiek*, 46-47.

¹¹⁴ Idem 40-47.

¹¹⁵ *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 38.

¹¹⁶ *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 36

¹¹⁷ Braet, *Retorische kritiek*, 88.

¹¹⁸ *Ibidem*.

spreker en de gelegenheid. Vooropgesteld kan worden dat de speech van Oud voldoet aan de gestelde eisen. Allereerst de correctheid. Hiermee wordt bedoeld dat de speech taalkundig klopt en dit is ook meteen een basisvoorwaarde. Een speech moet taalkundig kloppen om te overtuigen, als hij bestaat uit grammaticale fouten kan hij ook niet meer overtuigen. Ook de duidelijkheid geldt voor retorici als een basisvoorwaarde. Als de speech niet begrepen wordt, kan hij niet overtuigen. Een voorbeeld hiervoor is de woordkeuze. De spreker moet weten voor welk publiek hij staat zodat hij ook weet welke woorden of beeldspraak hij kan gebruiken. Een ander voorbeeld is de zinsbouw. Als je de zinnen te lang maakt, kan je de aandacht van het publiek kwijtraken.¹¹⁹ Ook op dit punt doet Oud het goed. Nergens lijken zinnen te lang of worden er woorden gebruikt die het publiek niet begrijpt. Naar de maatstaven van nu zou de speech erg ouderwets aandoen en vol staan met woorden die vandaag de dag niet meer gebruikt worden. De speech moet echter beoordeeld worden op de betreffende tijdsperiode. Voor die tijd was de speech duidelijk gezien het taalgebruik van de andere Kamerleden, de kranten en ook de polygoonjournaals. Ook belangrijk bij de duidelijkheid is de wisselwerking die deze heeft met de aantrekkelijkheid. Wanneer een speech bijvoorbeeld te aantrekkelijk gemaakt wordt door er te veel stijlfiguren en beeldspraak in te gebruiken, wordt een speech minder duidelijk. Het is dus belangrijk dat er een evenwicht bestaat tussen de duidelijkheid en de aantrekkelijkheid. Er zal dus ook gekeken moeten worden naar de aantrekkelijkheid van de speech. In een goede speech vallen de stijlfiguren die gebruikt worden niet direct op, de moeite die een spreker in zijn tekst stopt blijft verborgen. Ook op dit punt is Oud grotendeels geslaagd, nergens doet de speech gekunsteld aan. Toch is het belangrijk om de speech na te lopen om te kijken of er een aantal ontdekt kunnen worden. Dit is lastig omdat het aantal stijlfiguren divers is. Een van de stijlfiguren die Oud gebruikt is de aanspreking. Dit is een stijlfiguur dat verwacht kon worden. In de Tweede Kamer spreekt men rechtstreeks tot de voorzitter, maar zijn de leden van de Tweede Kamer de toehoorders van de speech. Ook maakt hij gebruik van anticipatie, het vooruitlopen op weerleggingen of bezwaren. Dit doet hij bijvoorbeeld wanneer hij zich kort tot de PvdA richt: "Vandaar dat ik aan de P.v.d.A. vraag: staat het voor u wel zo vast, dat aan het einde van de weg, die u de weg naar vrijheid noemt, inderdaad de vrijheid zal staan en

¹¹⁹ Braet, *Retorische kritiek*, 91.

niet de dwingelandij?”.¹²⁰ Een stijfbeeld die Oud veelvuldig gebruikt is de inclusief ‘we’, hier gebruikt de spreker we of wij om zowel zichzelf als zijn luisteraars aan te duiden. Een voorbeeld hiervan is: “Wij kunnen ook als leden van de Kamer ons aandeel leveren in de opbouwende arbeid. Wij hebben in ons werk van deze gezindheid telkens doen blijken. Wij hebben ongetwijfeld onze kritiek, maar zonder kritiek is opbouwende arbeid niet te verrichten.”.¹²¹ Een andere veelvoorkomende stijfbeeld is de fictio personae, het opvoeren van een persoon. Dit wordt vooral gebruikt bij een citaat. En deze gebruikt Oud, zoals eerder aangetoond veelvuldig. De quaestie is een ander stijfbeeld dat opvalt bij Oud, dit is een reeks van retorische vragen. Zoals: “. Is het beginsel van ds Zandt in zijn wezen niet totalitair, Mijnheer de Voorzitter? Tendeerde de staat van Calvijn in Genève niet naar het totalitarisme? Is het Rooms-Katholicisme in beginsel niet totalitair?”.¹²² Een stijfbeeld die lijkt op de quaestie is de subiectie, een vraag die door de spreker wordt opgeroepen en beantwoord. Bijvoorbeeld: “De vraag is echter deze: gebruikt de Regering die toestand als uitgangspunt voor een weloverwogen beleid — dit is eigenlijk dezelfde vraag als die de geachte afgevaardigde de heer Burger in dit verband heeft gesteld—, of laat zij zich behaaglijk mededrijven op de conjunctuurgolven? Ik vrees het laatste en ik wil dit aan de hand van enkele punten demonstreren.”.¹²³ De meest gebruikte stijfbeeld van Oud is echter de anafoor. Zoveel zelfs dat deze ook opvallen wanneer je niet bekend zou zijn met de stijfbeelden. De anafoor is de herhaling van een woord of groep van woorden aan het begin van een zin. Een van de voorbeelden bij de speech van Oud is: “Zij kan het als Christelijke plicht voorhouden voor de ouden van dagen te zorgen, maar zij kan niet een bepaald stelsel van ouderdomsvoorziening aangeven. Zij kan opkomen voor het gezin, maar zij kan niet aangeven een bepaald systeem van kinderbijslag en zij moet in het bijzonder voorzichtig zijn met het veroordelen van bepaalde politieke richtingen.”.¹²⁴ Een stijfbeeld die lijkt op de anafoor is het parallelisme, waar niet alleen het woord of woordgroep aan het begin van de zin herhaald wordt maar de zinnen grammaticaal op dezelfde wijze zijn opgebouwd. Een voorbeeld hiervan is: “Ik zal alleen trachten duidelijk te maken wat op dit stuk de beginselen

¹²⁰ *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 38.

¹²¹ *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 41.

¹²² *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 38.

¹²³ *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 36.

¹²⁴ *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 39.

zijn van mijn politieke vrienden en mij. Ik moet dan beginnen met iets te zeggen over het beginsel van de confessionele partijgroeperingen. Ik wil vooropstellen, dat het verband tussen godsdienstig geloof en politieke overtuiging onmiskenbaar is.”¹²⁵ Dit is een selectie van de stijlfiguren die Oud gebruikt in zijn speech en maakt duidelijk dat Oud deze grotendeels weet te verbergen in zijn speech. Want ondanks het feit dat enkele, zoals de anafoor en het inclusief ‘we’ erg duidelijk naar voren komen, valt het door de goede opbouw van zijn speech pas na verder onderzoek op dat er meerdere stijlfiguren zijn gebruikt. Daarom kan er toch geconcludeerd worden dat hij een goede balans heeft gevonden tussen de duidelijkheid en de aantrekkelijkheid. Als laatste moet gekeken worden naar de passendheid van het betoog. Past de speech van Oud bij de situatie waar hij hem hield. Ook hier lijkt de speech van Oud in zijn opzet te slagen. Oud geeft een ideologisch betoog voor de Kamer waarom hij tegen het mandement is. Hij maakt gebruik van een duidelijke en gepaste taal die past bij de Tweede Kamer, hij maakt geen gebruik van sarcasme of ironie wat hier slecht zou passen door de zakelijke toon van het debat in de Tweede Kamer in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog.¹²⁶

Wat kan er uiteindelijk gezegd worden over de speech als geheel? De speech van Oud was een ideologisch betoog tegen het mandement der bisschoppen voor de Tweede Kamer. Het was een speech die zeer goed werd ontvangen door de eigen achterban, maar nauwelijks werd besproken door degenen die zich er niet in konden vinden. Het was een speech die niet ordelijk de regels van de retorica volgde, maar wel veel stijlfiguren bevatte, en een speech waar vooral naar werd geluisterd door het ethos van Oud zelf, zoals wel bleek uit het krantenartikel van het Algemeen Handelsblad. Was het een speech geweest die zoals tegenwoordig op televisie werd uitgezonden zodat het gehele volk er kennis van kon nemen, in plaats van alleen in de kranten een verslag te lezen, had het gemakkelijk een bekende speech kunnen worden waar men naar terug zou verwijzen als een voorbeeld voor een goede speech uit de Nederlandse politiek. Maar gezien het feit dat dit niet gebeurde en dat vooral

¹²⁵ *Handelingen Tweede Kamer* 5 oktober 1954, 37.

¹²⁶ Aerts, R., ‘Emotie in de politiek. Over politieke stijlen in Nederland sinds 1848’ in: C.C. van Baalen e.a., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2003. Emotie in de politiek* (Den Haag 2003) 12-24.

het ideologische aspect indruk maakte, wat indruiste tegen de zakelijke sfeer van het debat, was het een bijzondere speech, maar retorisch gezien niet.

Auteurs over de welsprekendheid van Oud

Nu duidelijk is geworden dat wat werd gezien als de beste speech van Oud, het beste gezien kan worden als een goede, maar retorisch gezien niet heel bijzondere, speech, is het goed om eens goed te bestuderen wat verschillende auteurs zeggen over de retorische kwaliteiten van Oud.

Hierbij valt direct op dat van de auteurs die hierlangs zullen komen, velen vooral positief zijn over de sprekerskwaliteiten van Oud. Zo noemt parlementair journalist Abspoel Oud een spreker met een op een feilloze opbouw techniek gebaseerde welsprekendheid.¹²⁷ Volgens Abspoel is Oud een sprankelende en indringende spreker.¹²⁸ Maar heeft hij tevens een ijl stemgeluid dat in schrill contrast staat met de andere Kamerleden.¹²⁹ Dit is een eerste indicatie dat het geluid van zijn stem en zijn spreken in die tijd wellicht niet in direct contact stond met zijn welsprekendheid. Dit komt ook naar voren bij Korthals. Ook Korthals noemt Oud een briljant redenaar en benadrukt hierbij dat Oud in zijn redevoeringen naar de toekomst kijkt en daardoor in staat is voor te gaan als leidsman en een beslissende invloed te hebben.¹³⁰ Ook Korthals noemt Oud dus een welsprekend persoon door de visie in de redevoeringen van Oud en de invloed die hij heeft. De visie dat Ouds welsprekendheid niet lag in zijn kwaliteiten als spreker is misschien wel het best terug te vinden in een ander stuk van Abspoel waarvan hier twee citaten gegeven zullen worden. Allereerst: "Men kan er dan zeker van zijn, de gehele gecompliceerde stof in simpele en bondige bewoordingen uiteengezet te krijgen. Dat is het geheim van zijn parlementaire welsprekendheid. Die is niet gelegen in fraaie, maar gekunstelde volzinnen. Zijn woordkeus is de eenvoud zelf. Geen geleerde woorden en geen vaktermen. Hij spreekt in korte, bondige zinnen. Maar wat hij zegt is helder als kristal. Gebondenheid aan het papier is hem een gruwel. Dan voelt hij zich niet vrij. Men zal het hem nooit bij anderen horen afkeuren, dat zij hun redevoeringen voorlezen. Een goed

¹²⁷ Abspoel, *van Binnen- en Buitenhof*, 40

¹²⁸ Idem 64.

¹²⁹ Idem 40 en 187.

¹³⁰ Korthals, H.A., *Liberale gedachten* (Rotterdam/'s Gravenhage 1962) 8.

voorgedragen redevoering wordt er niet minder om als men haar op papier heeft staan en daarvan gebruik maakt. Er zijn grote geleerden en er zijn ook bekwame politici, die als redenaars toch altijd bij voorkeur van een geschreven tekst gebruik maken.”.¹³¹ Dit maakt duidelijk dat de simpele bewoording die door Oud werd gebruikt paste in zijn tijd en dat dit ook verwacht werd in zijn tijd. Iets dat ook naar voren komt in een tweede citaat: “Velen zijn geboeid, anderen voelen zich getart, maar allen, ook zijn heftigste tegenstanders, erkennen de dwingende kracht van zijn betoog, de logica van zijn gedachtegang, al is zij dan misschien niet de hunne.”.¹³² Dit komt ook duidelijk naar voren in de teksten van Te Velde en Bos en Merriënboer. Zo stelt Te Velde dat oratorisch talent niet betekende dat er een beroep op het pathos werd gedaan of een hartstochtelijke exclamatie, maar dat er een principiële redenering werd gemaakt die werd herkend door de achterban.¹³³ Kortom, inhoud boven de vorm. Deze visie wordt gedeeld door Bos en Merriënboer. Deze stellen dat Kamervoorzitter van Thiel nog in 1970 het debat in de Tweede Kamer een zakelijke aangelegenheid noemde en dus geen plaats voor grote oratorische betogen.¹³⁴ Van Kessel wijkt af van de bovenstaande visie, in zijn werk noemt hij Oud ook een goed spreker. Maar hij gaat als een van de weinige auteurs hier weinig verder op in behalve dan te zeggen dat hij als debutant verbazing wekte door zijn grote welsprekendheid die de Kamer overweldigde.¹³⁵ Ook de biografie van Oud, Vonhoff, is positief over de welsprekendheid van Oud, al bevestigt hij het schrale stemgeluid van Oud. Hij roemt Oud om zijn heldere formuleren en daverende propagandaspeeches aan het begin van zijn carrière als VDB-bestuurder en eindigt zijn boek met de conclusie dat Oud een groot redenaar was.¹³⁶ Ook Van Riel, de tegenstander van Oud

¹³¹ Abspoel, A.W., ‘Politiek portret van een groot parlementariër’ in: Korthals, H.A., *Liberale gedachten* (Rotterdam/’s Gravenhage 1962) 28.

¹³² Idem 29.

¹³³ Velde, H. te, ‘Staten-Generaal een parlement de welsprekendheid van de Tweede Kamer’ in: Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 184.

¹³⁴ Bos, A. en J. van Merriënboer, ‘van het dorp van Romme naar het grote bedrijf van vondeling, professionalisering van het democratisch proces’ in: Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 390.

¹³⁵ Kessel, A. van, ‘Bekritiseerd instituut in een verzuilde context de Tweede Kamer tussen pacificatie en wereldoorlog’ in: Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 361.

¹³⁶ Vonhoff, H.J.L., *Bewegend verleden. Een biografische visie op prof. Mr. P.J. Oud* (Alphen a/d Rijn 1969) 7-16 en 153.

binnen de VVD, is positief over zijn redenaarskwaliteiten. Hij roemt zijn redevoeringen in de Tweede Kamer, zijn politieke geheugen en zijn doorzicht in de mensen en hun beweegredenen.¹³⁷ In een andere tekst van Te Velde wordt er een meer kritische blik geworpen op de welsprekendheid van Oud, zo wordt hij hier een: “Goed spreker, maar meer een logische, scherpzinnige en redenerende Kamerredenaar” genoemd.¹³⁸ Bij alle auteurs blijkt dat Oud een goed redenaar was, maar allemaal noemen ze de sterke inhoud van zijn speeches als oorzaak hiervan. Dit wordt verder verklaard door Aerts. Deze stelt: “De politiek van de jaren vijftig en vroege jaren zestig was zeker niet zonder momenten van grote opwinding, maar in toon en presentatie was zij gewoonlijk zwaar van moralistisch en levensbeschouwelijk gekleurd verantwoordelijkheidsbesef. Alle partijen stelden economisch en sociaal herstel en het wegnemen van materiële zorgen voorop. Dat beleid vroeg van iedereen discipline, pragmatisme en opbouwende zin. De werkelijke betekenis van de ideologie nam af naarmate het politiek bedrijf professionaliseerde door de toenemende rol van planbureaus, overlegorganen en de wetenschap in het beleid.”¹³⁹ Dit kan verklaren hoe de zakelijke stijl van Oud, waarin de inhoud voorkeur kreeg boven de vorm zo goed werd ontvangen. Het paste in de stijl van die tijd waarin duidelijkheid de voorkeur kreeg. Het beste kan uiteindelijk afgesloten worden met Oud zelf, die in zijn werk over de parlementaire geschiedenis schreef: “Het oratorisch vuurwerk en het applaus zijn uiteraard meer voor de buitenwereld dan voor de Kamer zelf bestemd.”¹⁴⁰ Ook Oud zelf was dus van mening dat het oratorische vuurwerk niet in de Tweede Kamer thuishoorde en dat men zich daar op de inhoud moest richten.

Met dit in ons achterhoofd moet er weer gekeken worden naar de stelling waarmee dit hoofdstuk werd begonnen. Er moet gekeken worden naar hoe de speech past binnen zijn tijd. Zijn speeches waren dus geen toonbeeld van stijlfiguren en beeldspraak en maakten ook

¹³⁷ Riel, H. Van, ‘Voorzitter van de V.V.D.’ in: Arkema, N., *Mr. P.J. Oud als gezien door zijn tijdgenoten* (Rotterdam 1951) 251.

¹³⁸ Velde, H. te, ‘De Partij van Oud en Wiegel’ in: Schie, P. van en G. Voerman, *Zestig jaar VVD* (Amsterdam 2008) 34.

¹³⁹ Aerts, R., ‘Emotie in de politiek. Over politieke stijlen in Nederland sinds 1848’ in: C.C. van Baalen e.a., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2003. Emotie in de politiek* (Den Haag 2003) 21.

¹⁴⁰ Oud, P.J., *Het jongste verleden III parlementaire geschiedenis van Nederland 1918-1940* (Assen 1948) 49-50.

geen gebruik van het pathos. Hoewel Aristoteles de concentratie op de ethos en de logos goed zou keuren, zijn zijn speeches geen voorbeeld voor de welsprekendheid. Toch kunnen we concluderen dat Oud wel een welsprekend persoon was. Dit doordat we hem in de tijd moeten passen. In een tijd waar de nadruk lag op de inhoud en men veel minder geïnteresseerd was in hoe deze inhoud werd verwoord. In een tijd waar er geen aandacht was voor oratorisch vuurwerk en een ideologisch en inhoudelijk sterke speech grote indruk kon wekken. Er moet dus geconcludeerd worden dat de meeste auteurs gelijk hadden toen ze de sterke inhoud van Oud zijn speeches de reden noemde dat hij een goed redenaar was. Oud was een goede spreker, juist omdat hij zich op de inhoud concentreerde.

Conclusie

Deze scriptie begon met de vraag of Oud gezien kon worden als een welsprekend lid van de Tweede Kamer. Om deze vraag te kunnen beantwoorden is er eerst gekeken naar de loopbaan van Oud. Om een goede analyse te geven van de welsprekendheid van Oud is het tenslotte nodig een goed beeld te hebben van zijn politieke loopbaan. Zo is duidelijk geworden dat Oud al vroeg in de Tweede Kamer kwam en hier al snel een invloedrijke positie kreeg naast Marchant. Dat hij ook door zijn kunde werd gevraagd voor het ministerschap en uiteindelijk burgemeester werd van een van de grootste steden van Nederland. Na de oorlog was hij betrokken bij de oprichting van twee van de belangrijke naoorlogse partijen, de PvdA en de VVD. Waarbij hij van de laatste bijna vijftien jaar lang fractievoorzitter was. Daarnaast is er gekeken of hij daadwerkelijk gezag in de Kamer had en zo ja waar het vandaan kwam. Het was van belang te onderscheiden of men naar hem luisterde door het gezag dat hij had in de Tweede Kamer of door zijn welsprekendheid. Hier is geconcludeerd dat hij inderdaad over veel gezag beschikte in de Tweede Kamer. Door zijn werken over het staatsrecht en de parlementaire geschiedenis, werd Oud gezien als het geweten van de Kamer. Uiteindelijk is er gekeken naar een van zijn beste speeches, zijn speech over het mandement der bisschoppen. Hieruit bleek dat Oud oratorisch gezien geen bijzondere spreker was. Hij had geen bijzondere of sterke stem, noch maakte hij gebruik van enig oratorisch vuurwerk. Wel werd hij alom geroemd om zijn inhoudelijk sterke speeches, waar iedereen geboeid naar luisterde. Gezien het feit dat er in die tijd geen traditie was van grote speeches, maar van zakelijkheid en een sterk inhoudelijk debat, kon Oud, door zijn inhoudelijk sterke speeches, gezien worden als een welsprekend Tweede Kamerlid.

Dit leidt tot een bijzondere conclusie van deze scriptie. Waar werd gekeken of de mensen naar hem luisterden door zijn gezag of door zijn welsprekendheid, blijkt dat zijn gezag zijn welsprekendheid is. Doordat zakelijkheid in die tijd centraal stond in de Tweede Kamer, pasten de speeches van Oud precies binnen de toenmalige definitie van welsprekendheid. Het was een periode waarin gezag en welsprekendheid samenvielen. Het was dus juist zijn gezag en zijn kennis die ertoe leidden dat mensen hem zagen als een welsprekend persoon en dat in de decennia na zijn overlijden men altijd naar Oud zou terugkijken als een vooraanstaand Kamerlid en briljant redenaar.

Primaire Bronnen

Algemeen Handelsblad 6 oktober 1954.

De Telegraaf 6 oktober 1954.

De Tijd 6 oktober 1954.

Het Vrije Volk 6 oktober 1954.

Handelingen Tweede Kamer 5 oktober 1954.

Handelingen Tweede Kamer 27 augustus 1968.

Literatuur

Abspoel, A.W., *Van Binnen- en Buitenhof schetsen van het Haagse Binnenhof* (Amsterdam 1956).

Aerts, R., Baalen, C. van, e.a., *In dit huis twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015).

Aerts, R., 'Emotie in de politiek. Over politieke stijlen in Nederland sinds 1848' in: C.C. van Baalen e.a., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2003. Emotie in de politiek.* (Den Haag 2003)12-24.

Arkema, N., *Mr. P.J. Oud als gezien door zijn tijdgenoten* (Rotterdam 1951).

Blom, J.C.H., 'De jaren vijftig' en 'de jaren zestig'? in *BMGN* vol. 112 (1997) 517-528.

Bosmans, J. en A. van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Nijmegen 2011).

Braet, A., *Retorische kritiek, Hoe beoordeel je overtuigingskracht* (Leiden 2007).

Koole, R., *Politieke partijen in Nederland, ontstaan en ontwikkeling van partijen en partijstelsel* (Utrecht 1995).

Korthals, H.A., *Liberale gedachten, een bundel opstellen aangeboden aan prof. mr. P.J. Oud ter gelegenheid van zijn 75ste verjaardag* (Rotterdam/'s Gravenhage 1962).

Laeyendecker, L., 'Kennedy en de Rooms-Katholieke Kerk', *Sociologische Gids* 44 (1997).

Nieuwenhuis, J., *Mr. P.J. Oud, gezien door zijn tijdgenoten* (Rotterdam 1951).

Oud, P.J., *Het Jongste verleden parlementaire geschiedenis van Nederland 1918-1940* (Assen 1948).

Righart, H., *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Antwerpen 1995).

Schie, P.G.C. van, *60 jaar VVD* (2008).

Schreuder, O., 'Van kerk naar denominatie', *Sociologische Gids* 15 (1968).

Thomassen, J., *Politieke veranderingen in Nederland* (2000).

Velde, H. te, *Stijlen van Leiderschap* (2002).

Vermeulen, A., *De liberale opmars* (Amsterdam 2013).

Vonhoff, H.J.L., *Bewegend verleden. Een biografische visie op prof. Mr. P.J. Oud* (Alphen a/d Rijn 1969).

Wessels, M., *De liberalen, schets van een politieke stroming* (Den Haag 1981).

Bijlage 1

Redevoering P.J. Oud 5 oktober 1954, Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Exordium

Mijnheer de Voorzitter! Al is het misschien een klein beetje buiten de orde, zo zult u mij toch wel willen vergunnen met een persoonlijk woord te beginnen, nl. een persoonlijk woord aan het adres van onze geachte collega de heer Tilanus, die ik ook gaarne, mede namens mijn politieke vrienden, geluk zou willen wensen met zijn 70ste verjaardag. Het is een goed ding in de Kamer, dat wij, ook al hebben wij dikwijls tezamen beginselstrijd gevoerd, elkaar wederkerig kunnen waarderen. Ik ben met de geachte afgevaardigde de heer Schouten de enige van de tegenwoordige leden van de Kamer, die de heer Tilanus hier in 1922 heeft zien binnenkomen. De heer Tilanus heeft zijn partij zeer behoorlijk meegeblazen en ik hoop, dat het hem nog een aantal jaren gegeven moge zijn het op dezelfde wijze te doen, ook al zullen wij het weleens een keer niet eens zijn.

Als ik dan begin aan mijn eigenlijke politieke algemene beschouwingen, dan wil ik aanvangen met er nog eens even aan te herinneren, dat de positie, die mijn politieke vrienden en ik innemen, die men weleens kwalificeert als de positie van de oppositie, bij ons tegenwoordige staatkundige bestel, bij onze tegenwoordige staatkundige verhoudingen toch wel een enigszins bijzondere figuur is, omdat wij de figuur van de oude klassieke tegenstelling, waarbij men heeft een Kabinet, steunend op een Regeringsmeerderheid, die principieel op een ander standpunt staat dan de minderheid of oppositie, hier eigenlijk al sedert de bevrijding niet meer hebben, daar algemeen is gestreefd naar het samenstellen van Kabinetten op een bredere basis en dit met zich brengt, dat wij in de Kamer nog weleens kunnen waarnemen, dat het standpunt, door het Kabinet in een bepaalde zaak ingenomen, door een deel van de Regeringspartijen niet wordt gedeeld, daarentegen door de oppositie wel. Dat trof mij nog in de redevoering van de geachte afgevaardigde de heer Burger, welke wij zoeven hebben gehoord. Deze geachte afgevaardigde heeft gewezen op het sodaproject, waartegen hij zeer principiële bezwaren had, hetgeen in het desbetreffende debat ook duidelijk is gebleken. Men heeft kunnen waarnemen, dat de oppositie bij die gelegenheid heeft gestaan aan de zijde der Regeringspartijen, met uitzondering dan van de P.v.d.A. Ik vind dat op zich zelf helemaal niet verkeerd; integendeel,

ik vind het volkomen begrijpelijk. De Regering begint blijkbaar de juiste consequenties uit de situatie te trekken. In de vorige parlementaire periode, toen een van mijn geestverwanten in het Kabinet zat, heeft gespeeld het geval van Nieuw-Guinea, dat tot de Kabinetscrisis van 1951 heeft geleid. Ik heb toen betoogd, dat ik het onjuist achtte, dat, wanneer de meerderheid van de Kamer niet achter een bepaalde beslissing stond, een van de leden van het Kabinet niettemin een Kabinetscrisis veroorzaakte, omdat zijn geestverwanten op dit punt tegenover de Regering stonden. Het heeft mij dan ook verheugd, dat de socialistische Ministers in het Kabinet dit standpunt ten aanzien van het sodaproject niet hebben ingenomen. Ik acht het volslagen ondenkbaar, dat, gezien de buitengewoon principiële wijze, waarop de zaak van het sodaproject van de kant van de heer Nederhorst in de Kamer was gesteld, de socialistische Ministers zouden zeggen: wij waren het principieel met de heer Nederhorst helemaal niet eens. Stellig heeft wat de heer Nederhorst heeft gezegd weerklank gevonden bij de socialistische leden van het Kabinet, maar — en dit kan ik volkomen begrijpen en keur ik helemaal niet af, omdat er nu eenmaal bij compromis moet worden geregeerd bij Kabinetten van deze samenstelling — de socialistische Ministers hebben zich er bij neergelegd. Wij hebben niet gezien, dat, zoals in de dagen van het Nicuw-Guinea-debat, een van de socialistische Ministers — de daartoe aangewezen zou in dit geval de Minister-President geweest zijn — is opgestaan en tegen zijn partijgenoten in de Kamer heeft gezegd: denkt er wel om, als gij tegen het sodaproject stemt, nemen de socialistische Ministers hun ontslag. Ik acht het volkomen juist, dat het nu zoveel beter is gegaan dan in 1951. Ik acht dat op zich zelf zeer bepaald een winstpunt.

Partitio

Ik wil gaarne in de allereerste plaats enige woorden wijden aan het beleid van het Kabinet en zou dan gaarne een» karakteristiek van het Kabinet willen geven, zo op grond van de ervaringen na deze twee jaren bewind. Dat is natuurlijk niet voldoende voor de definitieve karakteristiek van het Kabinet — dan zullen wij nog wel twee jaar moeten wachten —, maar Kabinetten dragen in onze parlementaire geschiedenis weleens een bepaalde naam. Wij hebben gehad het Kabinet van sociale rechtvaardigheid, het Kabinet van het jolige Christendom, en dit Kabinet is, voorlopig, op dit ogenblik — misschien moet ik mijn qualificatie later herzien — het Kabinet van het beminnelijke optimisme.

Narratio

De Troonrede straalt van optimisme. Zelfs de zeer bedenkelijke internationale toestand heeft op dit optimisme geen domper kunnen zetten. Men heeft daarom de kwestie van de internationale toestand in de Troonrede maar liever een beetje naar achteren geschoven. Ik kan tot mijn spijt — mijn spreekduur laat het niet toe — over de internationale politiek niets zeggen. Wij zullen daarmee moeten wachten tot het hoofdstuk Buitenlandse Zaken aan de orde is en daarom laat ik dit op het ogenblik rusten.

Helzelfde optimisme blijkt uit de Millioenennota. Toen de Minister van Financiën hier veertien dagen geleden de begroting kwam aanbieden, straalde zijn gelaat van optimisme, omdat het allemaal zo voortreffelijk gaat.

De geachte bewindsman van Economische Zaken was zijn beide collega's daarin reeds voorafgegaan. De geachte bewindsman heeft aan de slotlunch van het industriebezoek gesproken, !k heb tot mijn spijt deze lunch niet kunnen bijwonen en daarom heb ik het genot gemist deze rede te mogen beluisteren, want het is altijd een genoegen, ook al zou men het met de Minister niet eens zijn — wat overigens niet zo veel voorkomt — om naar deze Minister te luisteren. Ik heb echter uit wat daarover in de pers is verschenen toch volstrekt deze indruk gekregen, dat ook deze Minister in alle opzichten optimistisch was. De geachte afgevaardigde de heer Burger had het er ook al over. De Minister is niet zo bevreesd voor crises als in de dertiger jaren. Ik heb al eens meer gezegd, dat de Minister in menig opzicht een liberale mentaliteit heeft. Dat vond de heer Schouten nooit zo erg goed, maar de liberale mentaliteit van de Minister, waarover ik nu ga spreken, zal de heer Schouten wel helemaal bedenkelijk vinden.

Wat was de mentaliteit van het oude liberalisme, het vooruitgangsgeloof van honderd jaar geleden? Toen was het zo, dat wij, vrijzinnigen, leefden in de tijd van het vooruitgangsoptimisme; het ging allemaal goed en over de gedachte van de invloed van de zonde, die leefde in de kringen van deze Minister, in de Gereformeerde kring, haalden wij onze schouders op. Wij werden dan van de zijde van de geestverwanten van deze Minister altijd gewezen op de oude wijsheid van de Heidelbergse Catechismus. Ik moet achteraf verklaren, dat wij — afgezien van de vraag, hoe ik over de dogmatiek van die catechismus denk; dat is een vraag op zich zelf — inzicht hebben gekregen in de wijsheid van de catechismus. Wij weten, dat wij als mensen niet alles in onze macht hebben, dat wij ons niet te gauw moeten voorstellen, dat het goed gaat, en dat wij niet te positief moeten stellen,

dat men niets te vrezen heeft. Het is merkwaardig, dat de rollen nu omgedraaid zijn en dat een liberale spreker tegen deze Gereformeerde Minister moet zeggen: Excellentie, lees nog eens in uw catechismus.

Kunnen wij de vooruitzichten thans zoveel beter beoordelen? De Minister had het over de Nederlanders van 1846, die zo bang waren voor overbevolking. Is de Regering er zo zeker van, dat van haar emigratiepolitiek over 100 jaar niet iets dergelijks zal worden getuigd? Wij behoeven hier nog allerm minst bij eeuwen te oordelen. Wie had in 1951, als wij ons nog eens herinneren de moeilijkheden, waarin wij toen verkeerden, kunnen denken, dat wij na een paar jaar zouden hebben wat men thans „le miracle hollandais" heeft genoemd? Daarom geloof ik, dat in dit opzicht voorzichtigheid, ook in de uitspraken, toch wel wijs beleid is. Is het beleid van het Kabinet, zo mag ik vragen, in alle opzichten in overeenstemming met de inzichten van de Minister? De Minister heeft een beroep gedaan op Pieter de la Court. Ik herinner mij hetzelfde beroep, enige jaren geleden bij de behandeling van de Kolen- en Staalgemeenschap, toen de heer Van den Brink Minister van Economische Zaken was. Deze heeft toen ook een beroep op Pieter de la Court, de voorstander van vrije mededinging, gedaan. Men heeft zich, ook wel in de bladen afgevraagd of hetgeen de Minister heeft gezegd, toen hij sprak van gezonde mededinging, een gezonde mededinging, waarmede wij het overigens wel eens zijn, een waarschuwing van hem is geweest tegen een verkeerde ontwikkeling van de P.B.O. Ook ten aanzien van de P.B.O. herinner ik mij, dat het standpunt, dat destijds werd ingenomen door prof. Zijlstra, toen nog hoogleraar aan de Vrije Universiteit, veel overeenstemming had met het standpunt, dat wij te dezer zake innemen. Ik herinner mij ook, dat hij een van de initiatiefnemers is geweest in 1949 van het opstellen van het bekende adres, dat hoogleraren in de economie over de P.B.O. aan de Kamer hebben gezonden. Ik herinner mij voorts uit die tijd ook, dat toen de gedachten van de tegenwoordige geachte bewindsman de heer De Bruijn ten opzichte van die P.B.O. nogal enigszins afweken van de gedachten van de hoogleraar Zijlstra. Ik geloof, als men in 1949 eens tegen de hoogleraar Zijlstra had gezegd: wanneer wij drie jaar verder zijn, wanneer wij 1952 hebben, bent u Minister van Economische Zaken en dan stoot u als het ware die P.B.O. af en draagt haar af aan een speciale Minister voor Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, die dan de heer De Bruijn zal zijn, dat dan de hoogleraar Zijlstra grote ogen zou hebben opgezet, zodat naar mijn mening, toen deze beide heren samen op deze wijze in één

Kabinet kwamen te zitten, men ook in dit opzicht gerust kon spreken van „le miracle hollandais“.

Confirmatio

Mijnheer de President! De economische en financiële toestand is gunstig. De vraag is echter deze: gebruikt de Regering die toestand als uitgangspunt voor een weloverwogen beleid — dit is eigenlijk dezelfde vraag als die de geachte afgevaardigde de heer Burger in dit verband heeft gesteld—, of laat zij zich behaaglijk mededrijven op de conjunctuurgolven? Ik vrees het laatste en ik wil dit aan de hand van enkele punten demonstreren. Ik wil dit in de eerste plaats doen aan de hand van het beleid op het stuk van de lonen. Het uitgangspunt van dat loonbeleid is, dat de arbeiders recht hebben op een aandeel in de meerdere welvaart. Ik onderschrijf dat volkomen. Ik ga echter nog een stap verder en zeg: alle groepen van ons volk hebben daarop aanspraak. Het is zo, dat de Overheid het natuurlijk nooit in de hand heeft een volstrekt rechtvaardige verdeling van dat nationale inkomen te bewerkstelligen, maar de Overheid kan wel de behulpzame hand bieden, zij kan ondersteunen, aanvullen, corrigeren en ik zou haast zeggen: volgens de formule van de praetor op het gebied van het Romeinse recht kan de Overheid helpen daar, waar de arbeiders b.v. te kort komen. Zij moet daarbij echter ook het oog gevestigd houden op die andere groepen, die men gewoon is de vergeten groepen te noemen, maar die ik zo langzamerhand de verwaarloosde groepen zou willen gaan noemen. Als de Economisch-Statistische Berichten juist hebben gerekend, hebben wij op het ogenblik de zevende loonronde. Ik zal mij niet verdiepen in de vraag of dat een vrijwillige of verplichte loonronde is; ik geloof, dat de zaak in de praktijk op een verplichte loonronde neerkomt. Ik heb daartegen nu twee bezwaren. In de eerste plaats komen daardoor die verwaarloosde groepen weer meer in het gedrang. Zonder daarover een oordeel uit te spreken, sluit ik mij aan bij hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Burger zeide, nl. dat de Regering toch nog eens ernstig het probleem van de revaluatie van de gulden zal moeten onderzoeken, want indien de zaak langs laatstgenoemde weg kan gebeuren, zal het veel rechtvaardiger gaan dan door middel van die doorlopende loonronden het geval kan zijn. Daarbij treedt voor mij echter nog een tweede bezwaar naar voren, het bezwaar nl., dat ik van oordeel ben, dat de Regering haar eigen beleid onvoldoende coördineert op het stuk van het toepassen van loonronden en belastingverlaging. Op het laatste vraagstuk ga ik op dit ogenblik ook weer niet diep in, dat

komt later wel aan de orde, maar er wordt mijns inziens veel te gemakkelijk gezegd: „wij gaan nu een loonronde toepassen, maar een verdere verlaging van de belastingen zal zeker nog een goed jaar op zich moeten laten wachten”.

Als tweede bezwaar, Mijnheer de Voorzitter, in het verband van die loonronde zie ik ook het probleem van de ouderdomsverzorging. Wij hebben hierover een advies van de S.E.R., dat inhoudt, dat er, als deze plannen worden ingevoerd, een nieuwe loonsverhoging moet komen. Nu is mijn grief, dat de Regering het ouderdomsvraagstuk niet tegelijkertijd heeft aangepakt. Op het ogenblik behandelt men deze loonronde los van het vraagstuk van de ouderdomsvoorziening. Wanneer men straks — misschien over een jaar of anderhalf jaar — tot de oplossing van het ouderdomsvraagstuk wil komen, is de tijd voor een loonronde wellicht lang niet zo gunstig als op het ogenblik. Ik heb hier dus weer hetzelfde bezwaar, Mijnheer de Voorzitter, als verleden jaar, toen ik met betrekking tot het probleem van de huren tot de Regering zeide: maak een plan; stippel een weg uit, waarlangs gij wilt bereiken, dat de huren worden gesteld op een peil, waardoor er weer rendabel kan worden gebouwd. Ook ten aanzien van dit huurprobleem is mijn indruk, dat de Regering eigenlijk niet weet, welke weg zij moet inslaan. Aanvankelijk hebben wij van de Regering, bij monde van de Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting, gehoord, dat zij de instelling van een huuregalisatiefonds volstrekt verwierp. Hiermede ben ik het volkomen eens, maar nu vernemen wij, dat de Regering toch weer een huuregalisatiefonds overweegt. Ik wil wel zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik de instelling van een dergelijk fonds principieel fout zou achten, omdat men moet aansturen op het selfsupporting zijn van de nieuwbouw en bovendien, omdat ik het hoogst onrechtvaardig vind tegenover de huiseigenaren. Het gaat, als ik het zo mag uitdrukken, in de richting van een koude socialisatie van het woningbezit. De huiseigenaren zijn in de afgelopen jaren het kind van de rekening geweest en wanneer de huurverhoging er toe leidt, dat de huiseigenaren een vermeerdering van hun inkomen ondervinden, dan weet de gewone belastingwetgever hen heus wel te treffen.

Peroratio

De conclusie, Mijnheer de Voorzitter, van al deze dingen is, dat ik het gevoel krijg, dat de Regering wel bestuurt, maar niet regeert. Naar mijn mening let de Regering te weinig op het verband van de verschillende problemen en dit doet mij denken aan een woord van Thorbecke, die — de Minister van Binnenlandse Zaken weet het wel — in zijn geschrift over

plaatselijke begroting, toen hij heeft gesproken over hen, die administreren houden voor regeren, alsof apothekerskunst de geneesheer maakt. Ik vrees, Mijnheer de Voorzitter, dat men van dit Kabinet hetzelfde moet zeggen.

Ik vrees dit ook met betrekking tot het beleid van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Er is op het gebied van het onderwijs een ontstellende noodtoestand. Er is een ontstellend tekort aan onderwijzers, doordat ieder vooruitziend beleid hier heeft ontbroken. Er is genoeg voor gewaarschuwd, niet alleen van onze kant, in het bijzonder bij monde van mijn partijgenote mevrouw Fortanier—De Wit, maar ook van andere kant. Het heeft hier aan een vooruitziend beleid volstrekt ontbroken. Er is nu eindelijk een program, maar dit had er veel eerder moeten zijn. Wanneer ik wel ben ingelicht, Mijnheer de Voorzitter, dan zijn er op het ogenblik niet minder dan 390 vacatures, zodat de kinderen in 390 klassen — in feite stellig nog veel meer, want men moet klassen samenvoegen — onvoldoende onderwijs krijgen. Wij achten dit — de gehele Kamer zal dit ongetwijfeld met ons zo zien, Mijnheer de Voorzitter — buitengewoon bedenkelijk, omdat een van de belangrijkste beginselen, die wij voorstaan, is, dat alle Nederlanders zoveel mogelijk gelijke kansen moeten krijgen.

Het onderwijs is, om dit te bereiken, een van de belangrijkste dingen en daarom verontrust de situatie ons ten zeerste.

Exordium

Mijnheer de Voorzitter! Dit is hetgeen ik op dit ogenblik zou willen zeggen met betrekking tot de verhouding tegenover het Kabinet. Door de loop van de omstandigheden zal ik echter het grootste deel van wat ik vanmiddag wil zeggen moeten wijden aan de verhouding tussen de partijen onderling. Ik begrijp, dat de Minister-President waarschijnlijk in deze positie zal zijn, dat hij als officiële woordvoerder namens het Kabinet op deze beschouwingen niet zal kunnen antwoorden. Hier demonstreert zich nu duidelijk het verschil met vijftig jaar geleden. In 1904 — de Minister-President weet het zo goed als ik — waren de laatste algemene beschouwingen onder het Kabinet-Kuyper aan de orde. Kuyper zat toen achter de Ministerstafel en de tegenstelling was die tussen het Kabinet en de het Kabinet steunende rechterzijde aan de ene zijde met aan de andere kant de linkerzijde als oppositie. De zaak draaide toen zozeer om de Minister-President, dat, nadat op de eerste dag van de algemene beschouwingen Kuyper door een lichte ongesteldheid verhinderd was

geweest aanwezig te zijn, op de tweede dag van de algemene beschouwingen — Kuyper was toen weer aanwezig — een der leden van de toenmalige oud-Liberale Partij, de heer Van der Vlugt, zijn beschouwingen begon met te zeggen: „Wo du nicht bist, Herr Organist, Da schweigen alle Floten.“, öij dit debat over de verhouding van de partijen onderling, zouden de fluiten, ook al was de Minister President niet aanwezig, niet behoeven te zwijgen. De fluit van de geachte afgevaardigde de heer Burger heeft zoeven al aardig geblazen. Op het ogenblik liggen de tegenstellingen in het Kabinet precies hetzelfde als in de Regeringspartijen, daargelaten, of zij binnen het Kabinet tot scherpe verhoudingen aanleiding geven. Dat laatste interesseert mij niet. Principieel liggen er echter dezelfde tegenstellingen binnen het Kabinet als er in de Kamer liggen. De vraag of die tegenstellingen nu het voortbestaan van het Kabinet moeten beïnvloeden, moet worden beantwoord of door het Kabinet zelf, of door de Regeringspartijen.

Ik heb mijnerzijds niet de minste behoefte om tot het geven van dat antwoord een bijdrage te leveren, in het minst niet. Dat kunnen de heren in volle ernst van mij aannemen, want het gaat mij, zoals men zal bemerken, thans alleen om een grote en belangrijke, principiële zaak. Het gaat mij zeker niet om politiek in de slechte zin van het woord. Ik zal over het mandement niet zwijgen; ik acht het namelijk noodzakelijk, dat mandement principieel te bespreken, omdat hier voor mij ligt een probleem van eerste klas beginselstrijd. Het is nodig tegenover ons volk, dat wij in de Kamer, waar iedereen het debat kan volgen — en ook zal volgen, naar ik hoop —, tegenover elkaar die beginselstrijd voeren. Ik geef u de verzekering, Mijnheer de Voorzitter, dat ik mijn best zal doen deze zaak te behandelen voor wat zij inderdaad is: een grote zaak. Ik zal daarbij noch naar links noch naar rechts zien. Ik zal alleen trachten duidelijk te maken wat op dit stuk de beginselen zijn van mijn politieke vrienden en mij.

Confirmatio

Ik moet dan beginnen met iets te zeggen over het beginsel van de confessionele partijgroeperingen. Ik wil vooropstellen, dat het verband tussen godsdienstig geloof en politieke overtuiging onmiskenbaar is. Immers, wie in God gelooft, zal willen doen, wat God van hem verlangt. Ik zeg daarbij aanstonds: willen doen is niet altijd synoniem met doen. Dat weten de heren van rechts precies zo goed als de heren van links dat weten, want zij

kennen het woord van Paulus: „Want het goede, dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, dat doe ik.“.

Het vlees is nu eenmaal zwak. Maar zelfs als het vlees niet zwak zou zijn, zou het nog niet zo eenvoudig zijn, te doen, wat God wil. Want dan moeten wij weten, wat God wil en dat kunnen wij slechts te weten komen met behulp van onze menselijke middelen en die falen maar al te dikwijls.

Nu komt het Godsgeloof, dat met de openbaring werkt.

Daarmede meent men zich positief tegenover het ongeloof te kunnen stellen. De heer Schouten zal zich herinneren, dat ik in 1937 met hem heb gediscussieerd naar aanleiding van de omstandigheid, dat de geachte afgevaardigde opmerkte: „"Waardoor laat de heer Oud zich leiden? Door Gods openbaring of door het innerlijke licht? Zo meent men principieel een tegenstelling te kunnen scheppen.

Naar mijn oordeel is deze tegenstelling meer schijn dan wezen, omdat datgene, wat wij geloven, wat onze overtuiging is, tenslotte toch uit ons zelf komt, hetzij als een reactie op de goddelijke openbaring, zoals die zich voordoet bij de heren, die zich positief-Christelijk noemen, hetzij als een reactie op een hoger beginsel in andere zin. Men moet immers door de goddelijke openbaring als door een hoger beginsel gegrepen worden. Dat noemt men in de godsdienstige terminologie „genade“. Daardoor ontstaat een menselijke reactie en ten gevolge van die reactie openbaren zich in de mens bepaalde gevoelens. Is dit nu anders bij hen, die zeggen niet in een persoonlijk God te geloven, doch bij wie niettemin een hoger beginsel reacties oproept?

Ik denk in dit verband aan de Regeringsverklaring van

1948, toen voor het eerst een Kabinet optrad onder leiding van de heer Drees. Ik herinner mij goed, dat de heer Drees aan het slot van deze Regeringsverklaring heeft gezegd:

„Moge het ons gegeven zijn, steunend op hogere beginselen, gezamenlijk die kracht te ontwikkelen, die ons opgewassen doet zijn tegen ónze taak.“.

Ik moge dit citaat korthedshalve op deze wijze besluiten. Ook in dat eerste Kabinet-Drees zaten personen van zeer verschillende levensovertuiging. Sommigen geloofden in een persoonlijk God, anderen deden dat niet. Ik vraag nu speciaal de aandacht voor het woord „hoger beginsel“. Ik geloof, dat wij ons allen met zulk een formulering kunnen verenigen.

Wij erkennen allen, dat wij worden geleid door een hoger beginsel. Het is beslist niet zo, dat de spanning tussen hetgeen men doet en hetgeen men moet doen, alleen gekend wordt

door degenen, die een persoonlijk God belijden. Ook de niet-gelovige, degene, die meent niet-gelovig te zijn, maar wel door een hoger beginsel is gegrepen — het betreft hier dikwijls slechts een subtiel onderscheid in woorden —, kent de spanning tussen wat hij doet en wat hij moet doen.

Dit verschijnsel vindt ook zijn uitdrukking in de overeenstemming, die er bestaat tussen de zojuist door mij aangehaalde uitspraak van Paulus en de uitspraak van de heidense dichter Ovidius, die zegt: „Ik zie de goede dingen en ik keur ze goed, ik doe de slechte dingen.”.

Dat hogere beginsel, waaraan het ook ontleend wordt, geeft ons maatstaven. Maar een maatstaf is geheel iets anders dan een uitgewerkt stelsel. De maatstaven van het Christendom zie ik nu als het erfgoed der westerse beschaving. Tot die maatstaven reken ik in de eerste plaats de erkenning van de hoge waarde van de menselijke persoonlijkheid.

Daarmede hangt onmiddellijk samen het gebod van de naastenliefde. Ik zou dit gebod aldus willen vertalen, dat de mens zich medeverantwoordelijk heeft te voelen voor zijn mede mens. Als ik het zo stel, bestaat er niet dat diepe verschil tussen positieve Christenen en anderen. Het is ten aanzien van dit punt, dat Thorbecke heeft gezegd:

„Het Christendom is niet gebleven binnen de kerk, het is ene burgerlijke kracht geworden; de ziel onzer beschaving, een stroom, die zich door alle aderen der maatschappij heeft uitgestort.”.

Die maatstaven van het Christendom zijn in onze beschaving gemeengoed geworden, ook van tal van mensen, die zeggen, dat zij het eigenlijke Christelijke geloof niet belijden. Waar aan die maatstaven van het Christendom wordt geraakt, komt de westerse beschaving in verzet. Daarom wijst die beschaving fascisme, nationaal-socialisme en bolsjewisme af. Daar ligt hier het grote vlak van gemeenschappelijke aanraking voor de overgrote meerderheid in deze Kamer. Maar gelijkheid van maatstaven betekent allerm minst gelijkheid van inzicht omtrent politiek beleid. De grens loopt hier niet tussen de z.g. positieve Christenen en de anderen, omdat het Christendom, evenmin als het humanisme, een eigenlijke politiek schept. Nu zal ik mij beroepen op een Christen-Staatsman en niet op een autoriteit, zal ik maar zeggen, uit humanistische kring, ik wil mij beroepen op Van der Bruggen. Bij de behandeling van de Schoolwet in 1857 heeft Van der Bruggen hier gezegd:

„Het Christendom schept geen eigenlijke Christelijke politiek, die haar eigen wetenschappelijke theorie heeft over de beste regeringsvormen, evenmin als een eigen landbouwkunde of rekenkunde of natuurkunde of sterrekunde of geschiedenis; het reinigt

alleen in alle deze kringen van menselijke wetenschap en menselijk bedrijf hunne beoefening en beoefenaren van de zonde; en neemt daardoor tevens weg de hinderpalen, die hun ontwikkeling en voortgang tot het ware doel in de weg staan.'. Voorts zegt hij: „Zij, die de stem van Christus als die van de door waarheid over de harten heersende Koning erkennen, zullen geen zichtbare aardse Koninkrijken oprichten, gene Christelijke Staten, waarin zij door Christelijke staatkunde heersen, maar als Koningen en Priesters der waarheid, met de waarheid tegen alle leugens strijd voeren, opdat de geestelijke heerschappij huns Konings over de harten veld winne.".

Van der Bruggen voegt daaraan toe, dat die Staat het beste geregeerd zal worden, welks bewindslieden door hun daden tonen geleid te worden door echt zedelijke beginselen. Om die zedelijke beginselen gaat het nu. Die echt zedelijke beginselen zijn de vrucht van het Christendom, doch het is onjuist, aldus Van der Bruggen, dat Christendom en leerbegrip identiek zouden zijn. Opleiding tot Christelijke deugd zonder leerbegrip is wel degelijk mogelijk. Van der Bruggen roept dan uit: als gij tot mij zegt, dat dit niet mogelijk is, gaat het mij als Galileï. toen de geleerde heren hem uit de Schrift hadden bewezen, dat de aarde niet om de zon kon draaien en hem hadden gezegd, dat hij zijn uitspraak terug moest nemen, zei hij bij de deur nog: en tóch beweegt zij! Zo is het hier ook. Terwijl wij nu die zedelijke grondslagen van het Christendom aanvaarden, lopen onze meningen ten aanzien van het te volgen politieke beleid uiteen.

Bij alle verschil, dat bestaat, is de overeenkomst tussen de P.v.d.A. en mijn partij, dat die gedachtengang van Van der Bruggen zowel aan de P.v.d.A. als aan de V.V.D. ten grondslag ligt. Toch lopen deze beide partijen uiteen. Daarom is het zo dwars te zeggen, wanneer ik mijn visie op het mandement geef en die visie blijkt overeen te stemmen met die van de P.v.d.A., dat daardoor de V.V.D. dichterbij de P.v.d.A. is komen te staan. Wij staan nog even dicht of ver van elkaar af als vóór het mandement. De P.v.d.A. en de V.V.D. lopen uiteen — dat weet iedereen in deze Kamer ook wel en dat is niet veranderd door het mandement —, omdat de P.v.d.A. de verhouding tussen collectiviteit en individuele persoonlijkheid anders ziet dan de V.V.D. Ik zeg niet, dat de waarde van de persoonlijkheid door de P.v.d.A. anders wordt aangeslagen dan door ons. Er is op dit punt een reusachtig verschil tussen het socialisme van de P.v.d.A. en dat van de communisten.

Daartussen ligt een heel breed verschil. Het socialisme van de communisten is totalitair en dat van de P.v.d.A. niet.

Wel heb ik meermalen gezegd, dat ik vrees, dat ook het socialisme van de P.v.d.A., consequent doorgevoerd, onbedoeld tot totalitarisme kan leiden. Vandaar dat ik aan de P.v.d.A. vraag: staat het voor u wel zo vast, dat aan het einde van de weg, die u de weg naar vrijheid noemt, inderdaad de vrijheid zal staan en niet de dwingelandij?

Refutatio

Nu verwacht ik een tegenwerping van de heren aan de rechterzijde van deze Kamer; ik verwacht, dat zij zullen zeggen: Dan ligt daar toch een diepgaand verschil, want gij zegt, dat gij het mogelijk acht, dat de P.v.d.A. bij het totalitarisme terecht komt. Mijnheer de Voorzitter! Vervolgens zal men dan zeggen, dat dit bij een Christelijke partij is uitgesloten, omdat zij door het fundament, waarop zij staat, niet bij het totalitarisme kan terecht komen.

Mijnheer de Voorzitter! Als dit gezegd wordt, antwoord ik, dat dit een dwaling is. Ook degenen, die positief Christelijk zijn, staan bloot aan het gevaar, dat zij bij het totalitarisme terecht komen. Is het beginsel van ds Zandt in zijn wezen niet totalitair, Mijnheer de Voorzitter? Tendeerde de staat van Calvijn in Genève niet naar het totalitarisme? Is het Rooms-Katholicisme in beginsel niet totalitair? Ik denk aan een debat, dat ik omstreeks 1924 in deze Kamer heb meegemaakt, nl. het Dageraaddebat. Dit was een debat naar aanleiding van een statutenwijziging van de vrijdenkersvereniging „De Dageraad", welke wijziging geen Koninklijke goedkeuring had verworven. Aan dit debat heeft van Katholieke zijde de heer Van Schaik deelgenomen. Deze zeide:

„Tegen vrijheid van godsdienst, dat wil zeggen van andere godsdiensten en belijdenissen dan de Katholieke, hebben wij, zonder intussen een recht daarop te erkennen of zulks als een in zich begerenswaardig goed te beschouwen, geen bezwaar, indien en voor zover het algemeen belang zulks vordert; zij mag echter niet worden toegestaan als en voor zover zij zeer schadelijk zou zijn voor het algemeen belang. In een pariteitsstaat als deze, waar de godsdienstige eenheid verbroken is, en waar dus het naast elkander bestaan van verschillende secten een gevestigde toestand is geworden, mag en moet ook naar onze opvattingen aan andersdenkenden de burgerlijke vrijheid van godsdienst en belijdenis en de gelijkheid in alle staatsburgerlijke aangelegenheden worden toegestaan.".

Dit was opportunistisch. Men nam het standpunt der godsdienstvrijheid in, omdat de godsdienstige eenheid was verbroken, maar principieel erkent het Rooms-Katholicisme die vrijheid niet. De opvatting van de heer Van Schaik is toen niet alleen van de linkerzijde bestreden, maar ook van de Protestantse rechterzijde. Die bestrijding kwam van de heer Schokking, destijds voorzitter van de Christelijk-historische fractie.

Het standpunt, dat de heer Van Schaik heeft ingenomen, is in overeenstemming met de encycliek Quanta Cura en de daarbij gevoegde syllabus.

In 1896 hebben de Rooms-Katholieke Kamerleden — er was toen van een Katholieke Staatspartij en een bepaald programma nog geen sprake — onder leiding van Schaepman een programma geformuleerd en gezegd: Wij bieden dit programma aan onze Katholieke landgenoten aan. In dat programma stond o.a.:

„Zij verwerpen, wat de Syllabus verwerpt, zij aanvaarden wat de encyclieken Quanta Cura (1846) en Immortale Dei (1885) leren.”.

De laatste legt de nadruk op de noodzakelijkheid van eensgezindheid en eenheid van handeling.

„Deze beide dingen zullen het best worden verkregen, indien allen en een iegelijk de voorschriften van de Heilige Stoel houden als de wet van hun leven en zich richten naar de Bisschoppen, die de Heilige Geest gesteld heeft tot het besturen van Gods Kerk.”.

En dan wordt erbij gezegd, dat de Encycliek daaraan uitdrukkelijk toevoegt, dat men, waar gehandeld wordt over zuiver staatkundige vragen, op voegzame wijze van mening mag verschillen. Hier heeft men nu het principiële verschil, als ik het zo mag zeggen, tussen de confessionele en de niet confessionele partijen. Nu kom ik tot het probleem van het mandement. Ik wil dit ook principieel bespreken en ik zal trachten dat te doen — ik acht het nodig dit te zeggen: de Kamer moet dit van mij aannemen — sine ira et studio.

Confirmatio

Ik stel voorop het recht van de bisschoppen om dit mandement uit te vaardigen; dat recht van de bisschoppen is onbetwistbaar, maar even onbetwistbaar is het recht van de anderen om dat mandement te kritiseren. Daarom was onhoudbaar, volkomen onhoudbaar de stelling van de geachte afgevaardigde de heer Romme, in Rolduc geponeerd, dat de reacties op het mandement een aanslag zouden zijn op de vrijheid van de Rooms-Katholieken. Het mandement betreft de verhouding tussen de Kerk en de politiek. Dit is een andere

verhouding dan de verhouding tussen godsdienst en politiek. De verhouding tussen godsdienst en politiek is een vraag van de overtuiging van de individuele mens, maar als de Kerk gaat optreden, treedt een organisatie op en het optreden van een organisatie betekent het optreden van macht. En als die macht wordt ingezet ter rechtstreekse beïnvloeding van de Staatskunde, kan dat gevaar medebrengen voor de vrije politieke wilsvorming, waarop onze democratie berust. Dit betekent niet — dat zeg ik er dadelijk bij om niet misverstaan te worden —, dat de Kerk zich er van zal moeten onthouden, de wereld te wijzen op haar plichten ook wat betreft de Staatskunde. Integendeel, het is de roeping van de Kerk, ook naar mijn mening, de wereld voor te houden, dat zij zich ook in de Staatskunde naar de maatstaven van het Christendom heeft te gedragen. Zodra het echter gaat over de concrete maatregelen heeft de Kerk voorzichtig te zijn. Zij kan het als Christelijke plicht voorhouden voor de ouden van dagen te zorgen, maar zij kan niet een bepaald stelsel van ouderdomsvoorziening aangeven. Zij kan opkomen voor het gezin, maar zij kan niet aangeven een bepaald systeem van kinderbijslag en zij moet in het bijzonder voorzichtig zijn met het veroordelen van bepaalde politieke richtingen. Ik geef toe: er zijn bepaalde richtingen, die als onchristelijk door de Kerk moeten worden veroordeeld, zoals in de lijn ligt, bij voorbeeld ten aanzien van fascisme, nationaal-socialisme en communisme. Het is natuurlijk niet altijd mogelijk aan te geven, waar in dit opzicht precies de grens ligt. Er zijn in de wereld weinig absolute grenzen, maar ik durf toch wel als mijn mening stellen, dat, wanneer de Kerk zo ver gaat, dat zij een bepaalde richting als onchristelijk veroordeelt, dit dan ook moet insluiten, dat met die richting niet mag worden samengewerkt. Ik zie er een zekere contradictie in, als men enerzijds zegt: ik veroordeel die richting als onchristelijk, maar wij kunnen er wel mede samenwerken.

Het wordt echter een zeer netelige kwestie, wanneer men daaraan sancties gaat verbinden voor bepaalde leden van de Kerk. Het is niet de vraag of het wettelijk geoorloofd is, maar het is de vraag, of het in overeenstemming is met het beginsel van vrijheid en van democratie. In een soortgelijk debat in deze Kamer in 1922 heeft de heer Ruijs de Beerenbrouck gezegd: wij hebben geheim en algemeen kiesrecht, wat wilt gij nog meer. Dat is echter de formele democratie. En hoe belangrijk die ook moge zijn, er is daarnaast een materiële democratie, een democratie als levenshouding. Dat heeft de geachte afgevaardigde de heer Romme uit het oog verloren, toen hij zeide: de Katholieken zijn toch

vrij om wanneer zij zich niet willen gedragen naar het woord van de bisschoppen, de Kerk te verlaten. Ik geef toe: die vrijheid is er, de tijd van de Inquisitie is voorbij.

Maar daarom gaat het niet. Het gaat niet om de vraag, of men de formele vrijheid heeft, maar of men de materiële vrijheid heeft. De geachte afgevaardigde de heer Romme maakt zich hier schuldig aan dezelfde fout, waaraan in het verleden de liberalen — wij zijn sinds jaren er overheen — zich schuldig maakten, toen bij het probleem van de openbare school werd gezegd: Gij zijt volkomen vrij, gij hoeft uw kinderen niet naar die school te sturen, er is vrijheid van onderwijs", maar materiële vrijheid bestond er niet, voor zover men mede moest betalen voor de openbare school en uit eigen middelen voor de bijzondere school moest zorgen. De geachte afgevaardigde de heer Romme spreekt hier over dezelfde soort van vrijheid als men een 50 a 100 jaar geleden deed, wanneer men sprak van contractvrijheid. Als de arbeiders klaagden over het feit, dat zij moesten werken voor lage lonen en over slechte sociale en hygiënische toestanden, werd er gezegd: „De arbeiders zijn toch vrij? Dan moeten zij dat contract maar niet sluiten. Dan moeten zij de dienst maar opzeggen.". Wij hebben leren begrijpen, dat dit formele, maar geen materiële vrijheid is. Nu blijft het de grote vraag, of binnen de Katholieke Kerk die materiële vrijheid voldoende wordt erkend. Dit klemt te meer wanneer men ziet, dat niet alleen bepaalde lidmaatschappen worden verboden, maar ook bepaalde lectuur en het luisteren naar bepaalde radio-uitzendingen. Hier behandelen de bisschoppen hun gelovigen als onmondigen. Op dit punt — en vandaar, dat ik de zaak principieel stel —, met alle erkenning van het recht van de Rooms-Katholieke landgenoten om te denken zoals zij menen te moeten denken, botsen Rooms-Katholieken en Protestanten, staan zij lijnrecht tegenover elkander. Vandaar mijn grote verbazing over de houding van de geachte afgevaardigde de heer Bruins Slot, die het jammer vond, dat de Gereformeerde Kerk niet iets dergelijks als een mandement had. Ik had de indruk, dat er één ding is, dat de geachte afgevaardigde in het bijzonder spijt, nl. dat er geen Gereformeerde bisschoppen zijn. Wat in het mandement in het bijzonder treft, is de ondergrond van gebrek aan vertrouwen in de vastheid der overtuiging van de leden der Kerk. Men is bang, dat de Rooms-Katholieken, die medegaan met andere politieke partijen, zullen worden ontkerstend. Men heeft geen verwachting, dat zij zullen bijdragen tot het doen doordringen van de zuurdesem van het Christendom in de politieke kring, waarin zij werkzaam zijn. Men zoekt zijn kracht in het isolement. Men is bevreesd om de samenwerking met andersdenkenden te betrachten

in gemeenschappelijke organisaties. De radio is ook een treffend voorbeeld. Als wij pleiten voor een algemene omroep, zegt men: Gij wilt er een liberale omroep van maken. Daar zijn de heren toch zelf bij? Zijn zij zo weinig overtuigd van de kracht van hun eigen beginsel, dat zij samenwerking met ons niet aandurven? Prof. Bouman schrijft in zijn „Van Renaissance tot Wereldoorlog“:

„De verzwakte psychische potentie van het Christendom openbaart zich het duidelijkst in een verflauwing van de zendingsgedachte. Men isoleert zich. Men hokt samen in eigen kring. Men huivert van het communisme, maar durft de strijd niet aan. Als één communist in een groep van nietcommunisten wordt opgenomen, verliest hij zijn overtuiging niet; hij wint zelfs volgelingen. Van een Christen in een niet-Christelijk milieu wordt redelijkerwijze verwacht, dat hij aan geloofskracht zal inboeten.“

Prof. Bouman haalt voorts een woord aan van Liddel Hart, dat een diepe waarheid heeft:

„Mannen, die een ideaal hebben, zelfs al is het een vals ideaal, zullen mannen zonder ideaal verslaan.“

Het valse ideaal kan alleen worden verslagen door de kracht van het goede ideaal. Maar dan moet men ook aandurven, met het goede ideaal te gaan staan te midden van hen, die door het valse ideaal zijn gegrepen. Men moet ook voorzichtig zijn, met een anders ideaal te vaardig voor een vals ideaal uit te krijten. Ik denk hier aan het humanisme. Men kan zich van het humanisme niet afmaken met het simpele woord, dat het stenen voor brood geeft. Dit woord gaat uit van een eigengereidheid, die ons niet past. Ik ben geen humanist in de zin van het Humanistisch Verbond, maar ik kom er met de meeste nadruk tegen op, dat het stenen voor brood geeft. Het geeft ander brood dan een positief Godsgeloof, maar het geeft brood van een grote geestelijke waarde. Terecht zegt prof. Bouman er van:

„Het humanisme, het vertrouwen in de menselijke waardigheid en in de menselijke rede, is in zijn beste vormen een edele leer, die zeker niet de verguizing verdient, waaraan zij dikwijls bloot staat.“

Ik weet — dat zegt prof. Bouman ook —, dat het rationalisme er toe heeft bijgedragen, dat er een zeker nihilisme is ontstaan,

maar ik weet ook, dat het humanisme een reddende hand uitsteekt naar talloze mensen, die in nihilisme zijn verzonken.

Natuurlijk mag iedereen in deze Kamer de overtuiging hebben: met mijn geloof sta ik op een vaste rotsbodem, maar ik kan niet zien, dat het in het belang van geheel de zedelijke

ontwikkeling van ons volk is, wanneer men niet wil inzien, dat de anderen, die leven uit het hoge beginsel van het humanisme, evenzeer bezig zijn te trachten de mensheid op een vastere bodem te zetten. Wij kunnen langs verschillende trappen op hetzelfde platform komen. Dat gemeenschappelijke platform is voor mij de erkenning van onze plichten tegenover de medemens. Dit betekent, dat wij de wegen willen zoeken, waarlangs aan alle mensen, zonder onderscheid, de gelegenheid wordt geboden tot stoffelijke, zedelijke, geestelijke en culturele ontwikkeling. Uitgaande echter van datzelfde middelpunt lopen onze zienswijzen uiteen ten aanzien van de te volgen weg.

Als liberalen zoeken wij naar de middelen, die het meest geschikt zijn om de zelfstandige krachten te ontplooiën. Wij willen de mens opvoeden tot mondigheid. Daaruit vloeit voor ons voort, dat de gezonde volwassen mens zijn plaats zelfstandig zal bepalen. Wij kunnen niet aanvaarden, dat een mens, wie hij ook zij, zijn opvatting van de waarheid voor anderen verbindend zal verklaren. Wij willen daarnaast streven naar het wegnemen van de maatschappelijke oorzaken, die tussen de leden van het volk ongelijkheid scheppen ten aanzien van hun ontwikkelingsvoorwaarden. Wat ons daarbij in het bijzonder tegenover de socialisten plaatst, is de waardering van het privaat bezit. Wij achten bezit een onmisbare voorwaarde voor de vrijheid. Wij zijn ons ten volle er van bewust, dat het ontbreken van bezit onvrijheid schept. Wij begrijpen, dat die onvrijheid ten dele kan worden opgeheven door collectieve bezitsvorming ten bate van bezitlozen. Tegelijk zijn wij er evenwel van overtuigd, dat door collectieve bezitsvorming het probleem niet is op te lossen, omdat collectieve bezitsvorming altijd op gespannen voet zal staan met individuele verantwoordelijkheid. Collectieve bezitsvorming is voor ons aanvaardbaar, voor zover zij onmisbaar is om aan een ieder een menswaardig bestaan te verschaffen. Zij kan echter nooit de prikkel verschaffen, die uitgaat van de mogelijkheid zich eigen bezit te verwerven. Wij zijn daarbij zeker niet van oordeel, dat wij de wijsheid in pacht zouden hebben. Wij willen luisteren naar wat anderen te zeggen hebben. Wij weten ook, dat onze geestelijke vaders fouten hebben gemaakt. Wij zijn er echter niet van overtuigd, dat de fouten, die zij hebben gemaakt en die wij maken en zullen maken, zoveel erger zijn dan die van anderen. Wij zijn daarbij van oordeel, dat men alle zaken heeft te bezien in de lijst van de tijd. Daarom hindert het ons, als wij in het program van een R.-K. landbouwschool, dat mij werd toegezonden, lezen:

„Beoordeling van het liberalisme als oorzaak van het huidige economische stelsel en de ontwrichting van het maatschappelijk leven op godsdienstig en staatkundig gebied.“

Er staat ook iets over het socialisme en het communisme in. Het zal voor de Minister van Landbouw interessant zijn, daarvan kennis te nemen, te meer omdat er staat, dat dit program goedgekeurd is door de Directeur-Generaal van de Landbouw.

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet, hoe het onderwijs daar wordt gegeven. Hier heeft men nu een staal, die ik meen te moeten veroordelen als een staal van onverdraagzaamheid. De gedachte der verdraagzaamheid wordt hier ten enenmale gemist.

Peroratio

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb veel in de politieke strijd gestaan, doch dit heeft mij niet belet de verdiensten te zien van anderen, die niet denken als ik. Ik heb eerbied voor Thorbecke, maar ook voor Groen; ik heb eerbied voor Schaepman en Nolens, maar ook voor Troelstra. Ik erken de grote betekenis van Kuyper en Lohman. Ik noem deze namen zo voor de vuist weg, ik zou er talloze andere aan kunnen toevoegen.

Ik zou niet wensen, dat op de scholen, waarheen de kinderen uit onze kring gaan, over de beginselen, die deze allen belijden, werd gesproken in de geest, als dit program het tegenover het liberalisme formuleert.

Ik wil uit de liberale kring slechts twee namen noemen; één uit de kring, waaruit ik zelf stam, en één uit de kring, waaruit een ander deel van mijn geestverwanten voortkomt, Bos en Lely. Bos, de man van de onderwijsbevrediging, Lely, de man van de Zuiderzee, aan wie de Minister-President in een rede, die ik ten zeerste gewaardeerd heb, heeft herinnerd mede als de man van de eerste wet op de sociale verzekering. Bos en Lely, overtuigde aanhangers van dat liberalisme, dat de oorzaak wordt genoemd van de ontwrichting van het maatschappelijk leven op godsdienstig en staatkundig gebied.

Het is uit dezelfde geest van eigen onfeilbaarheid, waaruit het mandement stamt, dat uitspraken als deze voortkomen. De

geest, die niet die is, welke wij nodig hebben om de samenwerking te verkrijgen, die onze tijd behoeft.

De preambule van het Statuut van de Raad van Europa spreekt van de gehechtheid der Regeringen, die de Raad hebben geconstitueerd, „aan de geestelijke en zedelijke waarden,

welke het gemeenschappelijk erfdeel zijn van haar volken". Het is mijn vaste overtuiging, dat deze waarden in deze Kamer worden verdedigd door allen, die behoren tot wat wij de constructieve partijen plegen te noemen. Het is onaanvaardbaar, dat een deel dezer partijen door de bisschoppen in feite buiten deze geestelijke en zedelijke gemeenschap wordt geplaatst. Daartegenover herhaal ik de woorden van Kappeijne uit de zeventiger jaren van de vorige eeuw:

„Gij kunt ons van geloofsgemeenschap uitsluiten, van de gemeenschap der Christelijke zedenleer weigeren wij uitgesloten te worden.".

Wij hebben elkaar tegenover de dreiging der destructieve krachten, waarvoor niemand onzer blind kan zijn, dringend nodig. Dit is niet te verstaan als een verlangen onzerzijds om mede achter de Regeringstafel plaats te nemen. Wie het zo ziet, is niet in staat de dingen zo groot te zien als zij gezien moeten worden. Wij kunnen ook als leden van de Kamer ons aandeel leveren in de opbouwende arbeid. Wij hebben in ons werk van deze gezindheid telkens doen blijken. Wij hebben ongetwijfeld onze kritiek, maar zonder kritiek is opbouwende arbeid niet te verrichten. Aan het nodeloos opwerpen van tegenstellingen hebben wij geen behoefte. Wat onze wereld nog altijd behoeft, is verdraagzaamheid. Wij zien niets goeds

komen van een felle strijd tussen rooms en onrooms.

Hiermede wil ik gaarne besluiten. In de stad, waar ik in voortreffelijke samenwerking met vertegenwoordigers uit alle constructieve groepen in moeilijke jaren heb mogen werken, staat het standbeeld van Erasmus, de grootste figuur onder de Nederlandse humanisten. Van hem heeft Huizinga geschreven, dat hij de innig oprechte prediker is geweest van die algemene zachtmoedigheid, die de wereld nog zo bitter nodig heeft. v

Huizinga schreef dit in 1924. Zou iemand menen, dat het voor 1954 niet meer geldt? Die Erasmiaanse geest heb ik in het mandement gemist. Ik hoop met de geachte afgevaardigde de heer Roemers in zijn laatste brochure, dat de bede van de Katholieke heer Brongersma, „dat deze tijd spoedig aan ons moge voorbijgaan", in vervulling zal gaan.